HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)
Volume 5 Issue 3 p. 117-142, May 2013

Ölüm ve Yaralanma Olaylarıyla İlgili Keşif Hüccetlerinin Değerlendirilmesi: Onyedinci Yüzyıl Amasya Şer'iyye Sicillerinden Örneklerle

An Assessment of Criminal Investigations on Death and Injury Incidents: Examples from the Seventeenth Century Amasya Court Records

Yrd. Doç. Dr. Sibel Kavaklı
Kastamonu Üniversitesi- Kastamonu

Öz: *Bu makale Amasya şer'iyye sicillerinde yer alan yaralanma ve ölümle ilgili keşif hüccetlerini inceleyerek bu belgelerin sosyal tarih açısından bir değerlendirilmesini yapmaktadır. Makale keşif hüccetlerine dayanarak onyedinci yüzyıl Amasyası'nda meydana gelen ölümlerin çoğunluğunun kazaen olduğunu ve bunların da çoğunlukla boğulma veya yangın sebepli çocuk ölümleri olduğunu tespit etmektedir. Yaralanma olaylarında ise çoğunluk adli takibata sebep olan kasti yaralamalardır.*

Anahtar Kelimeler: *Amasya, Şer'iyye Sicilleri, Keşif Hüccetleri, Sosyal Tarih, Hukuk Osmanlı Devleti*

Abstract: *This article examines the criminal investigations (kesif hucceti) of the death and injury cases in the seventeenth century court records of Amasya and analyzes their significance in Ottoman social history. This article points out that the majority of deaths in seventeenth century Amasya were accidental deaths, which were mostly the cases of drowned or burned infants. The majority of injuries that caused court involvement were intentional.*

Key Words: *Amasya, Court Records, Social History, Law, Ottoman Empire*

Giriş

Sosyal tarih araştırmaları açısından son derece önemli bir yere sahip olan şer'iyye sicillerine bu özelliği kazandıran unsurlardan biri sıradan halkı yani, reayayı konu alan kayıtları ihtiva etmesidir. Böylece, bu belgeler araştırmacıya, sadece yöneticileri değil; yönetilenleri de değerlendirme imkânı vermektedir. Reaya, günlük yaşantısında ya herhangi bir sıkıntısını çözmek, davasını görmek, ya da basit bir sözleşmeyi onaylatmak için kadı huzuruna çıkıp bu defterlerde yer alan kayıtlara konu olmuştur. Bu bakımdan insanların günlük ve sosyal yaşamlarına dair ilgi çekici birçok örneğe bu kaynaklarda rastlamak mümkündür.[1]

Çalışmanın temel kaynağı olan "keşif hüccetleri"nin açıklanması için öncelikle "hüccet" kavramının hatırlatılması yerinde olacaktır. Şer'iyye sicillerinde yer alan ve bizzat

[1] Şer'iyye sicilinin tanımı, önemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri, C. I-II*, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1988-1989); sicillerin sosyal tarih açısından değerlendirilmesi için bkz. Mehmet İpşirli, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri", *Tarih ve Sosyoloji Semineri* (28-29 Mayıs 1990, İstanbul), (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 1991), 157-162.

kadı tarafından tutulan kayıtlardan birisi olarak hüccet, sözlükte "hâkim huzurunda ikrar ve takrir ve akit ve vasi tayini ve bir hususa izin verilmesi gibi hükmü ihtiva etmeyen hususlar hakkındaki vesikalar hakkında kullanılır tabirdir", şeklinde geçmektedir.[2] Buradan anlaşıldığı üzere hüccet, kadı hükmü bulunmayan, taraflardan birinin ikrarı ve diğerinin de bu ikrarı kabulünü içeren belgelerdir. Kadı, hücceti tanzim edip ilgilinin eline verir ve bir örneğini de sicil defterine kaydeder. Bu sayede hüccet, hüccet konusu bir meselede, karşı taraf aleyhine verilmiş bir karar olarak kabul edilir. Örneğin, bir borcun teyidini gösteren hüccet, borcun iki taraf arasında dava konusu olması durumunda taraflardan birinin aleyhine diğerinin lehine olarak kesin delil anlamına gelmektedir. Ayrıca hüccetler, konularına göre de değişik şekillerde adlandırılır. Evlenme akdine ilişkin "nikâh hüccetleri", boşanma ile ilgili "talak hüccetleri", bir mülkün alım satımıyla ilgili "satış hüccetleri", "vekâlet hüccetleri" ve "ferağ hüccetleri" gibi hüccet çeşitleri çoğaltılabilir. [3]

Bu tür hüccetlerin dışında yaygın olarak sicillerde geçen bir diğer hüccet çeşidi de "keşif hüccetleri"dir. Bu hüccetlerin, çok çeşitli amaçlarla kaleme alındıkları Amasya Şerʿiyye Sicillerinden örneklerle açıklanabilir. Söz gelimi, 1643 tarihli bir keşif kaydında, Zire köyü sakinlerinden Murad Beşe ibn Abdullah mahkemeye gelerek, komşusu Mehmed bin İbrahim'in bir fırın inşa ettiğini ve fırında yanan ateşin dumanının kendi evine zarar verdiğini söyleyerek, Murad Beşe durumun tespiti için fırının yerine dair bir keşif talebinde bulunmuştur.[4] Buradaki keşif hüccetinde, evleri birbirlerine bitişik olan iki komşu arasındaki problemin giderilmesiyle ilgili bir yerin tespiti söz konusudur. Keşif sonucunda dumanın, komşunun evine zarar verdiği belirlenmiş ve fırının kaldırılmasına karar verilmiştir. Ölüm ve yaralanma keşiflerinden farklı olarak diğer bir örnek, vakıflara ait olan binaların teftişi ile ilgili yine 1643 tarihli bir başka belgeye dayanır. Buna göre, Meydan Alevi mahallesinde bulunan Hızır Paşa Cami ve İmareti üzerine bir keşif heyeti gitmiş ve caminin mamur ancak imaretininse harap olduğu tespit edilmiştir.[5] Gündelik yaşama ilişkin bu tarz konuların dışında keşif hüccetlerinin büyük bir çoğunluğu genellikle ölüm ve yaralanmalarla ilgili olup, bir ölünün veya yaralının muayene edilerek; ölüm sebebinin tespiti veya yaralının azalarının kontrolü şeklindedir. İşte çalışmanın kaynağı, XVII. yüzyılın tamamını kapsayan Amasya Şerʿiyye Sicillerindeki ölüm ve yaralanmalarla ilgili keşif hüccetleridir. Çalışmanın amacı da bu kayıtların sosyal tarih açısından değerlendirilmesine yönelik olacaktır.[6] Bu amacın gerçekleşmesi için XVII. yüzyıla ait olan Amasya Şerʿiyye Sicilleri'nin tamamı taranmıştır. Sayısı 23 olan bu sicillerden ilki, 1624-1627; değerlendirilen son sicil ise, 1702 tarihlidir. Bu sicillerde yer alan ölüm ve yaralanmalarla ilgili toplam 114 keşif hücceti değerlendirilmiştir.

---

[2] Mehmet Zeki Pakalın, "Hüccet", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.I.* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004), 865.

[3] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı İlmiye Teşkilatı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 108; Ahmet Akgündüz, "İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şerʿiye Mahkemeleri ve Şerʿiyye Sicilleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi,* 14 (2009): 28-30.

[4] *Amasya Şer'iyye Sicili*, Sicil No: 4, Sayfa No: 55, Kayıt No: 3. (AŞS, 4/55/3).

[5] *AŞS*, 4,/57/3. Binaların tamir işlemleri için oluşturulan keşiflerle ilgili olarak Konya Şerʿiyye Sicillerinden örneklerle yapılan bir makale çalışması, Samettin Başol ve Mevlit Çam tarafından hazırlanmıştır. Bkz. Samettin Başol ve Mevlüt Çam, "Keşif ve Tamir Belgelerinin Osmanlı İktisat Tarihi Açısından Önemi (Konya Şerʿiyye Sicillerinden Örneklerle)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi,* 27/Bahar (2010): 1-26.

[6] Yaralanma ve ölümle ilgili keşif hüccetleri değerlendirilerek yapılan benzer bir diğer çalışma, Özen Tok tarafından kaleme alınmıştır. Bkz. Özen Tok, "Kayseri Kadı Sicillerindeki Yaralanma ve Ölüm Vakalarıyla İlgili Keşif Raporları (1650-1660)", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 22:1 (2007): 327-347.

Bu nicel çokluk, makalenin konusu olan mahkeme tarafından yürütülen keşif olayları hakkında daha genel bilgiler elde edilmesini sağlayabilir.

Bu bağlamda çalışma, bu keşif hüccetlerinin muhteva analizi açısından incelenmesi ve yine bu hüccetlerde yer alan konuların sosyal tarih açısından değerlendirilmesi olarak iki bölümden oluşacaktır. Muhteva analizi bakımından bu kayıtlar değerlendirilirken, keşfi gerektiren olayların mahkemeye nasıl ve kimler tarafından intikal ettirildiği, mahkeme tarafından oluşturulan keşif heyetinde kimlerin yer aldığı ve keşif heyetinin sorumlulukları gibi konular üzerinde durulacaktır. Bu belgelerin sosyal tarih açısından değerlendirilmesi neticesinde de, keşfe konu olan olaylar, öncelikle ölüm ve yaralanma olayları şeklinde ikiye ayrılacaktır. Daha sonra bu ölüm ve yaralanmalar da kendi aralarında meydana geliş biçimine göre kazaen ve kasten olmak üzere farklı şekillerde sınıflandırılacaktır. Aşağıdaki tablo, kazaen ve kasten ölüm ve yaralanma olayları ile ölümler içerisinde yer alan eceli ile ölüm, intihar ve ölüm nedeni belli olmayanların sayısını göstermektedir.

Tablo 1: Kazaen ve Kasten Ölüm ve Yaralanma Olaylarının Sayısı

Olay	**Sebebi**	**Sayısı**	**Oranı**
Ölüm	Kazaen	77	%77
	Kasten	10	%10
	Ecel	5	%5
	İntihar	4	%4
	Belli olmayan	4	%4
Toplam		**100**	**%100**
Yaralanma	Kasten	9	%64
	Kazaen	5	%35
Toplam		**14**	**%100**

Tablodan anlaşılacağı üzere keşfe konu olan olaylardan ölümle ilgili 100 belgenin 77'si kazaen meydana gelmiş ölüm olaylarıyla ilgilidir. Belgelerden %10'luk gibi küçük bir dilim kasıtlı olarak öldürmeyi konu alırken, cinayet unsuru içermektedir. Bu durumda keşiflere daha çok kaza sonucu meydana gelmiş ölümlerin yansıdığı söylenebilir. Bu durumda, söz konusu kayıtlar, Allah'ın yasaklayıp üzerine ceza tayin ettiği bir fiil veya Allah'ın emirlerini terk şeklinde şer'î hukuk tarafından tarif edilen bir "suç" unsurunu barındırmamaktadır. Dolayısıyla kanun koyucunun emir ve yasaklarına uyulmaması sonucu, toplumun menfaati için kişiye uygulanması öngörülen ve suçun doğal bir sonucu olan bir "cezaî işlem" gerektirecek herhangi bir durum da söz konusu değildir.[7] Yani, bu kayıtlara konu olan kişiler hayatlarını, başlarına gelen vahim olaylar neticesinde kaybetmişlerdir.

Keşif hüccetlerine konu olan diğer bir ölüm sebebi ise kasten gerçekleşen ölüm olayı, yani cinayettir. Bu tür belgelerin sayısı ise son derece sınırlıdır. Kasıt içeren olaylarda, maktûlü öldüren kişi hakkında cezai bir işlem uygulanması gerekir. Bu noktada yeri gelmişken Osmanlı hukuku bağlamında cezalar ve bu cezalara neden olan suçlar hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Cezalar, hadd, cinayet ve ta'zir cezaları olmak üzere üçe ayrılır.

[7] İbrahim Çalışkan, "İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31:1 (1990): 372-373.

Bunlardan ilki olan "hadd cezası"nı gerektiren suçlar; zina, içki içme, iffete iftira, hırsızlık, devlete isyan, dinden dönme ve yol kesme gibi suçlardır. İkincisi olan "cinayet cezaları" ise şahsa karşı işlenen en büyük suç olan adam öldürme sonucunda verilir. Bu suçlar, diyet ve kısas cezasını gerektirir. Makalede değerlendirilen suçlar daha çok bu gruba girmektedir. Son olarak ta'zir suçlarının tespiti ve bu suçlara uygulanacak cezaların tayini ulü'l-emre, yani hükümdara bırakılmıştır. Osmanlı Devleti'nde görülen ta'zir cezaları ise idam, hapis, sürgün, sopa, para, kürek ve kalebendlik olarak uygulanmıştır.[8] Ölüm ve yaralanma olaylarında diyet ve kısasın kimler tarafından verilmesi gerektiğinin tespiti, keşiflerin yapılma nedeninde önemli bir yer tutar. Yeri geldikçe, verilen örneklerle bu durum daha iyi anlaşılacaktır.

Çalışmada, hüccetlerde değerlendirilen ölüm ve yaralanma ile ilgili vakalardan öldürme ile sonuçlananlar, yukarıda tanımlanan şahsa karşı işlenen suçlar grubuna girmektedir. Bu sebeple kayıtlarda yer alan kazaen ölümlerin dışındaki ölümle ilgili olaylar öncelikle, insan öldürme suçları, yani "kasten öldürme" şeklinde sınıflandırılmıştır.[9]

Yaralanma ile ilgili belgelerden ise %64'ü kasıtlı olarak biri tarafından yaralanma; %35'i ise kaza sonucu yaralanma ile ilgilidir. Dikkat edilirse, kasıtlı olarak yaralanma vakıası daha fazladır. Bu durum, yaralının mahkemeye gelip bizzat keşif talebinde bulunması ve kendisini yaralayanı mahkemeye şikâyet etmek istemesinden ileri gelebilir. Yaralının hakkını talep etmesi yine kendi isteği ile gerçekleşirken, ölen birinin hakkını arama fıkıh tarafından ya akrabalarına ya da yerel yöneticilere bırakılmıştır. Öyleyse bu durumda öncelikle tespit edilecek husus, olayın mahkemeye nasıl yansıdığı veya kadının olaydan nasıl haberdar olduğu konusudur. Bu noktada, eğer söz konusu ölüm olayı ise, "kimler keşif talebinde bulunmak için mahkemeye gitmiştir ya da kadıyı keşfe konu olan olaydan kim haberdar etmiştir?"; eğer söz konusu yaralanma ise, "mahkemeye kim başvurmuştur?" gibi sorulara yanıt aranması gerekecektir.

I.Hüccetlerin Muhteva Analizi Açısından Değerlendirilmesi[10]

I.A.Keşfe Konu Olan Olayların Mahkemeye İntikal Ettirilmesi

Değerlendirilen hüccetlere göre, keşfe konu olan olayların mahkemeye intikal ettirilme şeklinin, olayların meydana geliş şekline, mahiyetine, olaya kimlerin karıştığına göre değiştiği anlaşılmaktadır. Öncelikle XVII. yüzyıl boyunca Amasya sancağında görev yapmış olan yerel idarecilerin keşif talebinde bulundukları anlaşılmaktadır. Kayıtlara göre, bu idareciler keşif yaptırma sayısına göre sırasıyla; mütesellim, sancakbeyi, yeniçeri serdarıdır. Ayrıca bunlara ek olarak, ahalinin, akrabaların ve yaralının ya da mağdurun bizzat kendisinin keşif talebinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

---

[8] Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri, C.I,* (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990), 118-123; Osmanlı hukuku hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, (İstanbul: Hars Yayıncılık, 2005); Halil İnalcık, "Osmanlı Hukuku'na Giriş: Örfî-Sultanî Hukuk ve Fatih'in Kanunları", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13:2 (1958): 104-126; Coşkun Üçok, Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1982).

[9] Suçların sınıflandırılması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar*, (İstanbul: Gökkubbe Yayıncılık, 2004).

[10] Muhteva analizi, bir veya bir dizi metin içerisinde belli kelimelerin/kavramların varlığını, kullanım sıklığını ve aralarındaki ilişkileri belirlemek için kullanılan bir araştırma metodudur. Böylece araştırmacılar, belirledikleri kelimeler, kavramlar veya ibarelerin metin içerisindeki varlığını sayıya dökebilir, anlamları ve arasındaki ilişkileri tahlil edebilir. Çalışmanın ilk bölümde, keşif hüccetleri bu yöntemle ele alınıp incelenmiştir. Muhteva analizi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fatma Acun, "Muhteva Analizi Metodu ve Cumhuriyet Tarihi Araştırmalarında Kullanımı", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22:1 (2005): 27-50.

Osmanlı hukukunda bugünkü anlamda bir kamu hukuku anlayışı yoktur. Ölüm ve yaralanma vakaları mahkemeye ya da ilgililere bildirilirse işlem yapılır ve kayda alınır aksi durumda bildirilmeyen olaylardan kimse haberdar olmaz. Sancakbeyi, mütesellim gibi yerel idareciler kendilerine haber verildiğinde ya da bir duyum aldıklarında keşif talebinde bulunmuşlardır.

I.A.1. Mütesellim

Mütesellim, beylerbeyi veya sancakbeyinin vekili olarak sancağın en yetkili yerel idarecilerinden biridir. Sancağın devlet hazinesine ödemek zorunda olduğu para ile diğer gelirleri toplamak, asker toplayıp istenilen yere göndermek ve sancağın güvenliğini sağlamak görevleri arasındadır. Bu işler karşılığında mütesellimler, "mütesellimlik şehriyesi" adıyla ücret alırlardı. Ancak bunlar, bu ücretle yetinmeyip "dem öşrü" ve cürm ü cinayet gibi örfî vergileri toplayarak, rüşvet alarak ve çeşitli yolsuzluklar yaparak büyük bir servete sahip olurlardı. [11]

Değerlendirilen kayıtlara göre mütesellimin yaklaşık otuz üç olayla ilgili olarak keşif talebinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu sayı, diğer yerel idarecilere göre çok fazladır. Bu durumun nedeni, mütesellimin bu keşif olaylarıyla ilgili olarak alacağı vergiler ile ilgili olabilir. Mütesellimin keşif hüccetlerinin tutulmasındaki rolü, seçilen örneklerle daha iyi anlaşılabilir.

Ölüm nedeni belli olmayan dört olaydan üçünün mahkemeye yansımasını sağlayan mütesellim olmuştur. Bunlardan ilki, Mütesellim Osman Ağa'nın Nehr-i Kebir (Yeşilırmak)'de bir erkek cesedinin bulunduğu haberini alması üzerine, keşif için kadıdan bir heyetin gönderilmesini istediği 5-14 Eylül 1652 (Evâil-i Şevvâl 1062) tarihli keşif belgesidir. Keşif sonucunda, ölenin kimliği tespit edilememiş ancak, cesedin sadece beyaz sakallı, yaşlı bir erkeğe ait olduğu belirlenebilmiştir.[12] Mütesellim Osman Ağa ile ilgili ikinci örnek ise yine nasıl öldüğü belirlenemeyen Suadiye Mahallesinden Muradca isimli zimmînin oğlu Ağya'nın bedeninin keşfolunması ile ilgilidir. 5-14 Eylül 1652 (Evâil-i Şevvâl 1062) tarihli bu belgede, Ağya'nın yaralı olarak öldüğü ifade edilmiş, ancak nasıl ve ne şekilde yaralandığı belirtilmemiştir.[13] Yine Yeşilırmak'ta ağaca dolanan bir kadın cesedinin keşfini mütesellim Hızır Ağa, 15-25 Haziran 1655 (Evâsıt-ı Şaban 1065) tarihinde Amasya mahkemesine gelerek talep etmiştir.[14] Ölüm sebebi belli olmayan başka bir örnek de, 16 Ekim 1642 (22 Receb 1052) tarihli kayıttır. Bu belgeye göre, Akdağ Subaşısı Yusuf Ağa'nın adamlarından İbrahim, Zana köyünden Akdağ nahiyesine giderken kaybolmuş ve cesedi Yeşilırmak'ta bulunmuştur. Mütesellim Ali Ağa, İbrahim'in keşfini mahkemeden talep etmiş ve yapılan inceleme sonunda sağ memesinin oyulmuş olduğu tespit edilmiştir.[15] Örneklerden de anlaşıldığı gibi mütesellimler, çoğunlukla kimlikleri ve ölüm nedenleri belirlenemeyen şüpheli ölüm olaylarında, keşif talebinde bulunmuşlardır.

Dellal Ali ve eşinin evlerinde komşuları tarafından ölü olarak bulunması ile ilgili olarak Mütesellim Ali Ağa'nın ağalarından Hüseyin Ağa'nın buyruldu ile mahkemeye başvurarak, bu şahısların ölüm hadisesinin keşfini istediği 2-11 Eylül 1655 (Evâil-i Zi'l-kade

[11] Mütesellim hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yücel Özkaya, "Mütesellim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XXXII* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 203-204; Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 205-206.
[12] *AŞS*, 10/11/2.
[13] *AŞS*, 10/12/1.
[14] *AŞS*, 11/35/3.
[15] *AŞS*, 4/28/2.

1065) tarihli belge de oldukça ilginçtir. Belgeye göre, komşuları sabaha karşı ateş istemek üzere Dellal Ali'nin kapısını çalarlar, ancak kapıyı açan olmaz. Bunun üzerine komşuları hemen naibe haber verip kapıyı açtırırlar ve karı-kocanın cesetleriyle karşılaşırlar. Ardından mütesellime haber verilir ve durum mahkemeye yansıyarak bedenlerinin keşfolunması istenir. Keşif heyeti, bedenlerinde herhangi bir yara tespit etmeyerek ecelleri ile öldüklerine kanaat getirir. Söz konusu kayıtta maktullere ait yaş ve çocukları olup olmadığına dair başka herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, ilginç olan nokta, karı-kocanın herhangi bir kazaya kurban gitmemesine rağmen, aynı anda ecelleri ile ölmüş olmalarıdır.[16] Ateş istemek soba yakmak ile ilgili olabileceğinden karı-kocanın soba zehirlenmesinden ölmüş olma ihtimalleri olabilir. Ancak, kayıtta bununla ilgili hiçbir bilgi yer almamaktadır. Burada mütesellime haber verilmesinin nedeni, Dellal Ali ve eşinin kasten öldürüldükleri ya da onların kazaen ölmüş olma olasılığına bağlanabilir.

Mütesellim el-Hacc Hüseyin Ağa tarafından mahkemeye intikal ettirilen hadise, 1 Haziran 1653 (5 Receb 1063) tarihli keşif hüccetinden anlaşıldığına göre intihar vakasıdır. Bu belgede, Tatar köyünden Süleyman Bey'in çobanı Receb bin Mustafa isimli bir genç, Kayı köyünde Gelincik deresi denilen yerde kayadan atlayarak intihar etmiştir. Bu intihar vakasıyla ilgili olarak da mütesellim bir keşif talep etmiştir. Olayla ilgili başka birinin ilgisi, alakası olmadığı, her hangi bir suçlunun tespit edilmediği anlaşılmıştır.[17]

Mütesellim tarafından keşif talep olunan bir diğer hadise, 8 Ocak 1662 (17 Cemâziye'l-evvel 1072) tarihinde Uzunoba köyünde meydana gelmiştir. Köyde Mehmed bin İbrahim'in evinde misafir olan üç kişiden birinin öldüğü, diğer ikisinin kaçtığı bilgisi Mütesellim Osman Ağa tarafından görevlendirilen Bayezid Paşa, tarafından duyum üzerine iletilmiştir. Olay yerine giden keşif heyeti, uzun boylu sarışın bir erkek cesedi ile karşılaşmış ve maktulün başından aldığı darbe sonucunda öldüğünü tespit etmiştir.[18] Öldürülen kişi büyük bir ihtimalle firar eden diğer iki misafir tarafından katledilmiştir. Olaydan duyum üzerine haberdar olan mütesellimin burada olaya müdahil olmasının nedeni olayın bir cinayet suçu içermesi olabilir. Neticede cürm ü cinayet vergisi gerektiren bir durum varsa tespit edilmesi ve verginin mütesellim tarafından alınması gerekmektedir.

Bu örneklerin dışında kazaen meydana gelen yaralanma vakalarını konu alan belgelerde de mütesellim, olayı mahkemeye intikal ettiren kişi olarak görülmektedir. Gani köyünde attan düşen Mustafa Çelebi ibn Mehmed Çelebi'nin bedeninin keşfolunması talebiyle ilgili olarak mahkemeye başvurmak üzere Mütesellim Şatır Ağa, Mehmed Bey'i görevlendirmiştir. Tarihsiz olan bu keşif belgesinden anlaşıldığına göre keşif heyeti, Mustafa'nın karnında ve sağ kürek kemiği üzerinde morluklar tespit etmiştir.[19] Mütesellim Ali Ağa'nın görevlendirdiği Ahmed Ağa'nın keşif talebinde bulunduğu 29 Mart-8 Nisan 1635 (Evâsıt-ı Şevvâl 1044) tarihli hüccette ise, İslam Mahallesinden İskender, boğazına bel sapı batıp, yaralanmıştır. Keşif heyeti bu durumu tespit etmiştir.[20] Kazaen gerçekleşen bu olayların, yine mütesellim tarafından mahkemeye intikal ettirilmesinin nedeni İskender'in ve Mustafa'nın yaralanmasında şüpheli bir durumun olup olmama ihtimalinden kaynaklanmış olabilir.

[16] *AŞS*, 11/42/2; 46/2.
[17] *AŞS*, 10/63/3.
[18] *AŞS*, 13/99/1. Belgede, ölünün keşfi şöyle anlatılmaktadır: "*heyet karyede Mehmed bin İbrahim'in menziline varup nazar eylediklerinde uzun boylu sarışın kimesnenin sağ kaşının üzerine topuz ile urulub beyni dışarı çıkmış Mehmed'in menzilinde yatar bulunup…*"
[19] *AŞS*, 3/35/1.
[20] *AŞS*, 3/47/1.

Örneklerden anlaşıldığına göre, öncelikle kimliği ve ölüm nedeni belli olmayan ölüm olaylarının daha sonra da kasten öldürme ve şüpheli ölümlerle birlikte kazaen ölüm ve yaralanmaların da mahkemeye intikal ettirilmesinde mütesellimin rol oynadığı görülmektedir. Mütesellimin bu tür olaylarla ilgilenmesi, özellikle ölümcül vakalardan sonra dem öşrünün kimin tarafından ödeneceğinin tespiti ve kendisinin de bu ödentiden ve cürm ü cinayet gibi vergilerden faydalanmak istemesi ile açıklanabilir.

I.A.2. Sancakbeyi

Keşif olaylarını mahkemeye intikal ettiren bir başka görevli de mütesellimden daha üst makama sahip olan sancakbeyidir. Sancakbeyi, padişah tarafından atanan ve sancağın en üst idarî yetkisine sahip olan görevlidir.[21] Keşiflere konu olan olayların mahkemeye intikal ettirilmesi bağlamında değerlendirildiğinde, sancakbeyi tarafından mahkemeye yansıtılan olaylar, sayıca mütesellim kadar fazla değildir. Bu durum, sancakbeylerinin seferde olması veya herhangi bir sebeple görev yerlerine gitmemeleri dolayısıyla sancakta çok fazla bulunmamaları nedeniyle tüm yetkilerini vekilleri mütesellimlere bırakmaları ile açıklanabilir. Sancakbeyi vasıtasıyla kadıya intikal ettirilen ilk örnek, 31 Mayıs 1642 (2 Rebîü'l-evvel 1052) tarihli keşif hüccetidir. Bu belgede, Sancakbeyi Murtaza Paşa tarafından görevlendirilen Musa Bey ibn Ali'nin keşif talebinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu kaydın konusu, Hakala köyünden Mustafa bin Mehmed'in hamamda düşüp yaralanması olayıdır. Keşif heyeti hamama gittiğinde Mustafa'yı yatar vaziyette bulmuştur.[22] Sancakbeyi tarafından mahkemeye intikal ettirilen keşiflerle ilgili ikinci örnek, 8-17 Temmuz 1643 (Evâhir-i Rebîü'l-ahir 1054) tarihli belgedir. Sancakbeyi Muslu Bey tarafından görevlendirilen Osman Ağa, Tuz Bey'in hizmetinde bulunan Ahmed bin Abdullah'ın suda boğulması ile ilgili bir keşif talep etmiştir. Yine belgeye göre, olay şöyle gerçekleşmiştir: "Ahmed İlyas köyüne samana gittiğinde Kızcapınarı denilen yere geldiğinde sıtmaya yakalanıp suya girip boğulmuştur". Keşfin sonucunda Ahmed'in herhangi bir yerinde yara tespit edilememiş ve kendi isteği ile suya girerek boğulduğu doğrulanmıştır.[23] Sancakbeyinin kadıya ulaştırdığı olaylarda eğer kasıt var ise sancakbeyi adamı vasıtasıyla olayı tespit ettirecek vergi alacaktır eğer tam tersi ise kimseye herhangi bir ödenti yüklenmeyecektir.

I.A.3. Yeniçeri Serdarı

Keşiflerin mahkemeye intikal ettirilmesinde suç isnat edilen kişinin ya da hadiseye kimlerin karıştığı önem göstermektedir. Bu bağlamda, 11-21 Ekim 1655 (Evâsıt-ı Zi'l-hicce 1065) tarihli belgeden, yeniçeri Derviş Beşe'nin karıştığı bir öldürme olayında, Yeniçeri Serdarı Yakup Beşe'nin keşif talebinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Gökmedrese mahallesinde oturan Derviş Beşe, kayda göre gece arkadaşlarıyla (Mustafa, Abdullah, Hasan bin Kenan, Mehmed bin Ali, Kenan bin Hasan, Ahmed ve Ali) içki içmek için evinde toplanmıştır. Gecenin ilerleyen saatlerinde, eve gelen konuklardan Mustafa öldürülmüş, diğer misafirler ise kaçmışlardır. Bunun üzerine durumdan haberdar olan Yeniçeri serdarı, olayı mahkemeye götürerek keşif talebinde bulunmuştur. Keşif heyeti, Mustafa'nın bedeninde hançer yarası tespit etmiş ve Mustafa'nın diğer arkadaşları tarafından öldürüldüğü anlaşılmıştır.[24] Örnekte görüldüğü gibi, bir yeniçerinin evinde gerçekleşen [ve gelen diğer konukların da kuvvetle

[21] Sancakbeyi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), 447.
[22] *AŞS*, 4/7/3.
[23] *AŞS*, 50/60/4.
[24] *AŞS*, 11/47/2.

muhtemel yeniçeri olduğu] bu olayda, bizzat yeniçeri serdarının kendisi olaya müdahale ederek, Mustafa'nın ölümünü aydınlatmaya çalışmıştır. Bu olay, askerî taifesinden kişilerin karıştığı bir hadisedir. Bu nedenle işin içine yeniçeri serdarı girmiştir. Yeniçeri serdarı kendisine bağlı diğer yeniçerilerden sorumludur. Hadiseye karışanlar, öldürülen şahıs ve olay mahalli yeniçeri taifesine aittir. Bu nedenle serdar olayı aydınlatmak istemiştir.

I.A.4. Ahali

Yukarıda izah edilen ehl-i örfün yanında gerek yaralanma gerekse ölüm olaylarıyla ilgili keşif talebinde bulunanlar arasında, köy veya mahalle ahalisi de vardır. Örneğin, 10-19 Nisan 1652 (Evâil-i Cemaziye'l-evvel 1062) tarihli kayıtta, Akdağ Nahiyesine bağlı köy ahalisinin toplu halde keşif için kadıya geldikleri zikredilmektedir. Köylerinde misafir olarak konaklayan bir Arab'ın yaralı olduğunu anlayan köy halkı onu keşif için mahkemeye getirirlerken yolda ölmüştür. Keşif heyetinin olay yerine niçin gitmediği konusunda kayıtta bilgi bulunmamaktadır. Ahali, Arab'ı ölü durumda mahkemeye getirmiştir. Bu keşif için oluşturulan heyet, Arabın başında ve boğazında yara tespit etmiştir[25]. Görüldüğü üzere, burada tüm köy halkını ilgilendiren bir konu söz konusudur. Nasıl ve kim tarafından yaralandığı ve hatta kimliği dahi belli olmayan bir şahısın ölmesi konusunda köy ahalisi hep birlikte sorumluluğu alarak mahkemeye olayı intikal ettirmişlerdir. Suçlunun bulunmadığı durumlarda sorumluluk ahali tarafından paylaşılacağı için olayda herhangi birinin müdahalesi ve alakası olmadığını belirtmek bir tür toplumsal huzursuzluğu önlemek içindir de, bu sebeple daha sonra da değinileceği gibi, ahali katili bulmakla sorumludurlar ve aksi halde maktulün diyetini ödemek durumunda kalacaklardır.

I.A.5. Akrabalar

Keşifle ilgili olayların mahkemeye intikal ettirilmesinde en önemli rolü oynayan hangi durumda olursa olsun yaralanan veya ölen şahısların aileleri, akrabaları ve yakınları olmuştur. Akrabalar, böyle vakaları mahkemeye intikal ettirerek dem-i diyet talebinde bulunma hakkına sahiptirler. Bu şekilde oluşturulan keşiflerin sayısı son derece fazladır. Kazaen ölümlerde, özellikle çocuk ölümlerinin fazla olması, aile ve akrabaların mahkemeye gelmesine sebep olmuştur. Bu konuya 17 Şubat 1647 (12 Muharrem 1057) tarihli keşif hücceti örnek olarak gösterilebilir. Buna göre, Acemali mahallesinden Ali bin İsmail ve eşi Ayşe binti Abdullah birlikte mahkemeye gelerek iki yaşındaki oğulları Mustafa'nın bir gün önce evlerinde ateşe düşüp, yanarak öldüğünü söylemiş ve keşif talebinde bulunmuşlardır.[26] Diğer bir örnek ise, Zire köyünden el-Hacc Ömer Beşe bin Mehmed'in, kardeşinin oğlu Yahya için keşif talebinde bulunduğu 12 Ağustos 1667 (21 Safer 1078) tarihli kayıttır. Buradan anlaşıldığına göre, Ömer Beşe'nin kardeşi Gürcü Mehmed Beşe'nin küçük oğlu Yahya köyde bulunan nehre yüzmek için girmiş ve orada boğularak ölmüştür.[27] Hakala köyünden Derviş bin Ali'nin kölesi için mahkemeye geldiği 2 Ocak 1668 (17 Receb 1078) tarihli başka bir örnekte de, Dilaver bin Abdullah isimli köle, sahibi Derviş'in izni ile köyde Mehmed bin Mustafa'nın evini tamir ederken, kazayla düşüp ölmüştür.[28] Aile ve akrabaların ölüm ve yaralanma ile ilgili olayları mahkemeye intikal ettirdiği bu ve benzeri örnekler çoğaltılabilir.

I.A.6. Mağdurun Başvurusu

[25] *AŞS*, 9/30/1.
[26] *AŞS*, 6/23/4.
[27] *AŞS*, 16/73/2.
[28] *AŞS*, 16/97/3.

Keşif olaylarının mahkemeye intikal ettirilmesini sağlayan yukarıdaki başlıklarda adı geçenlerin dışında, bizzat yaralanın kendisi yani mağdur da keşif talebinde bulunmuştur. 22 Mayıs 1643 (3 Rebîü'l-evvel 1053) tarihli keşif belgesinde, Bayezidpaşa mahallesinden Mehmed bin Ali, mahkemeye geldiği günün gecesi aynı mahalleden Mehmed bin Osman ve Serkiz veled-i Aragil tarafından bıçakla yaralanmıştır. Olayın ardından Mehmed bin Ali yaralı halde mahkemeye gelerek keşif talebinde bulunmuştur. Mehmed'in sağ omzunda ve arkasında bıçak yarası tespit edilmiştir.[29] 13-22 Eylül 1673 (Evâil-i Cemâziye'l-âhir 1084) tarihli belgede, Bulduklu köyünden Veli bin Ahmed'in yaralı bir halde mahkemeye geldiğinden bahsedilmektedir. Veli, kendisini aynı köyden Hasan bin Kara Ahmed'in boğazından, başından ve elinden kılıçla yaraladığını belirtmiştir. Keşif talebi için de, kendisi bizzat kadı huzuruna çıkmıştır.[30]

Toparlamak gerekirse, özellikle mütesellim, sancakbeyi gibi yerel yöneticilerin, yaralanma ve ölüm vakalarının mahiyetine, suç ve suç unsuruna ve suça kimlerin karıştığına göre mahkemeden keşif talebinde bulundukları görülmektedir. Ayrıca bu tür olayları mahkemeye taşıyanlar arasında, çoğunlukla ölen veya yaralanan şahısların aile ve akrabaları da yer almıştır. Yine yaralanan mağdur şahısların bizzat kendileri, yaralı oldukları halde, mahkemeye gelerek kadıdan keşif talebinde bulunmuşlardır.

I.B. Keşif Heyeti

Yaralanma ve ölüm olaylarında, gerek yerel yöneticiler ve akrabalar gerekse olayı bizzat yaşayanlar tarafından durumun kadıya intikal ettirilmesi sonucunda, mahkeme tarafından bir keşif heyeti oluşturularak olay mahalline gönderilir. Bu heyet, çoğunlukla "efendi" unvanına sahip bir ehl-i şer' ile daha önceki örneklerde de görüldüğü gibi, mütesellim ve sancakbeyi gibi yerel idareciler tarafından görevlendirilen bir ehl-i örf mensubundan oluşmaktadır. Bu heyete, aynı zamanda güvenilir Müslümanlardan (zeyl-i kitâbda mestûrü'l-esâmî olan müslimîn veya bî-garaz müslimîn) oluşan bir grup da katılır.[31] Ayrıca, heyete olay mahallinden kişiler de katılabilmektedir.[32] Bu duruma örnek olarak, 13-23 Temmuz 1647 (Evâsıt-ı Cemâziye'l-âhir 1057) tarihli belge gösterilebilir. Kayda göre, Fahriye binti Sunullah Çavuş, Yeşilırmak'ta boğulmuş, kadı tarafından Müderris Abdullah Efendi ibn İbrahim Efendi ile Amasya Mütesellimi Sefer Ağa ibn Abdullah tarafından görevlendirilen Halil Ağa ibn Ali ve bir grup Müslümandan oluşan bir keşif heyeti olay yerine gitmiştir.[33] Görüldüğü gibi bir müderris, mütesellim tarafından görevlendirilen bir ağa ve güvenilir Müslüman gruptan oluşan heyet, boğulan kadın cesedini keşfetmiştir. Aynı zamanda heyet, güvenilir Müslümanların eşliğinde sadece bir ehl-i şer' veya sadece bir ehl-i örf mensubundan oluşabilmekteydi. Örneğin, 26 Haziran-5 Temmuz 1644 (Evâhir-i Rebîü'l-ahir 1054) tarihli keşif hüccetinde,

[29] *AŞS,* 4/68/4.
[30] *AŞS,* 17/55/2.
[31] Heyet içerisinde güvenilir Müslümanların yer alması, hem incelenen keşif hüccetlerinin hem de diğer hüccet ve i'lâmların sonunda yer alan "şühûdü'l-hâl"in yorumlanması ile açıklanabilir. Hülya Taş, şühûdü'l-hâlin üç işlevinden bahsetmektedir. Bunlar; 1. muhakemenin açık yapıldığının kanıtı 2. Resmî kayıtların yanında muhakemenin gerektiğinde başvurulması gereken bilgi kaynakları olması 3. Yaşlı, deneyimli ve itibarlı üyeleri aracılığıyla geçmişten gelen "âdet-i kadîme"yi temsil etmeleri. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hülya Taş, "Osmanlı Kadı Mahkemesindeki "Şühûdü'l-hâl" Nasıl Değerlendirilebilir?", *Bilig,* 44 (2008): 25-44.
[32] Abdülaziz Bayındır, "Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılaması", *Türkler, C.10* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 78.
[33] *AŞS,* 6/52/2.

sıtması tutunca pınara giren, ancak suda boğulan Ahmed bin Abdullah'ın keşfine, mahkeme tarafından naip olan Mehmed Efendi bin el-Hacc Bayram,[34] 25 Temmuz-4 Ağustos 1654 (Evâsıt-ı Ramazan 1064) tarihli kayıtta, Alacamescit önündeki suda boğulan Gümüşlüzâde Mahallesi'nden Mehmed isimli çocuğun keşfiyle ilgili olarak da Kâtip Mehmed Efendi, güvenilir Müslümanlarla birlikte vazifelendirilmişlerdir.[35] Buradan anlaşıldığı üzere, keşif için bir ehl-i örf mensubu dâhil edilmeksizin, sadece bir ehl-i şer' mensubu görevlendirilmiştir ve müderrisler dışında naip ve kâtip de bu heyette yer almışlardır. Bununla birlikte, keşif için sadece bir ehl-i örf mensubunun gönderildiği durumlara da rastlanmaktadır. Örneğin, Vermiş köyünden Mustafa'nın ev yaparken üzerine çatının yıkılması ile ölen babası Budak için keşif talebinde bulunduğu 8-17 Temmuz 1643 (Evâhir-i Rebîü'l-âhir 1053) tarihli belgede, keşif için Sancakbeyi Ahmed Paşa tarafından Ali Ağa güvenilir Müslümanlarla birlikte gönderilmiştir.[36] Değerlendirilen kayıtlara göre, özellikle kazaen ölümlerde ehl-i şer'in tek başına görevlendirildiği keşif heyetlerinin sayısı daha fazladır.

Bir başka olayda, yaralı bir kadın hakkında oluşturulan keşif heyetinde kadınlar yer almıştır. Çünkü kadının "mahremiyeti" nedeniyle yaralıyı incelemek yine kadınlara düşmüştür. Söz gelimi, 15 Ocak 1643 (24 Şevvâl 1052) tarihli belgeye göre, Seyfeddin Mahallesi'nden Ayşe binti Ebubekir'in yaralanması sonucunda, iki kadın keşif heyetine katılarak, Ayşe'yi muayene etmişlerdir. Belgeye göre, vücuduna isabet eden taş nedeniyle sakatlandığı iddiasıyla, Ayşe'nin kayınpederi, kadıdan keşif talebinde bulunmuştur. Yine belgede kendilerinden "kabil hatunlardan" şeklinde bahsedilen Rabia binti Himmet ve Kahraman binti Abdurrahman isimli hatunlar, Ayşe'nin bedenini muayene ederek, durumun sakatlıkla ilgisi olmadığını ve bastırma yarası olduğunu teşhis etmişlerdir[37]. Görüldüğü gibi, iddianın doğru olmadığı Ayşe'yi muayene eden heyetteki kadınlar tarafından ortaya çıkarılmıştır.

I.C. Keşif Mahalli

Keşif mahalli, daha önceki örneklerden de anlaşılacağı üzere, herhangi bir ölümlü olayda, keşif yapılacak yer, ölünün bulunduğu mekândır. Bu mekânlar, çoğu zaman ölüm sebebine göre ya dere, ırmak, pınar ya da ev, tarla ve bahçe gibi yerler olmuştur. Eğer yaralı yürüyebiliyorsa keşif, mahkemenin kurulduğu yerde; aksine yaralı kalkamayacak durumda ise yaralının olduğu yerde gerçekleşmiştir. Hatırlanacağı gibi, hamamda düşüp yaralanan Mustafa için keşif heyeti hamama gitmiş ve Mustafa'yı yerde yatar vaziyette bulmuştu.[38]

I.D. Keşif Heyeti Tarafından Ölüm ve Yaralanma Olaylarının Soruşturulması

Keşif için talepte bulunulması ve bu talebin kadı tarafından karşılanarak bir keşif heyetinin oluşturulması ve bu heyetin [gerekli ise] olay mahalline sevk edilmesi aşama aşama gerçekleşen bir durumdur. Bu konularla ilgili bilgiler, belgelerde detaylı bir şekilde yer almaktadır. Bu bilgilerin yanı sıra, olayın geçtiği mekân, ölü veya yaralı üzerinde yapılan incelemeler, elde edilen bulgular yine tafsilatlı bir şekilde kaydedilmiştir. Bunların dışında heyet, sadece ölü veya yaralıyı keşifle değil, aynı zamanda olayın failini de sorgulamakla sorumludur.

Öte yandan, ölünün fail-i mechul bir cinayete kurban gitmesi durumunda, cinayetin gerçekleştiği çevrede yaşayanlar faili bulmakla yükümlüdürler. Aksi takdirde, maktulün

[34] *AŞS*, 5/60/4.
[35] *AŞS*, 10/119/2.
[36] *AŞS*, 4/84/2.
[37] *AŞS*, 4/40/1.
[38] *AŞS*, 4/7/3.

diyetini ödemek zorunda bırakılmışlardır.[39] Bu durum Osmanlı Hukuku'nda "kasame" müessesiyle açıklanabilir. Bu nedenle, herhangi bir yerde ölü bir kimse bulunduğunda civardakiler veya cesedi bulan kişi ya da kişiler mahkemeye gelerek olayı bildirmişler ve kadı tarafından ölüm sebebinin araştırılması için keşif yapılmasını istemişlerdir. Bu nedenle, keşif heyetinin olayı, olay mahallindeki insanlardan soruşturması ve keşif sonucunda verdiği karar önem taşımaktadır. Bu konuda daha önce verilen örneği hatırlamak gerekirse, Akdağ Nahiyesine bağlı köylerden birinde misafir olarak konaklayan bir Arap, yaralı halde bulununca, sadece o köy ahalisi değil, nahiyeye bağlı bütün köy ahalileri toplu halde keşif için kadıya gelmişlerdir.[40] Görüldüğü üzere, hukuken suçlu duruma düşmemek ve mali açıdan sorumluluk üstlenmemek adına herhangi bir yaralanma veya ölüm olayında, ahali kadıya topluca başvurarak olayın aydınlatılmasını talep etmişlerdir.

Keşif heyetinin görev ve sorumluluk sahasına giren, olayın soruşturulması ile ilgili olarak daha önce de zikredilen bir keşif belgesi örnek olarak gösterilebilir. Uzunoba köyünde Mehmed bin İbrahim'in evinde misafir olan üç kişiden birinin öldürülmesi sonrasında, keşif heyeti köye gelerek Mehmed'in evinde önce ölen kişinin cesedini teşhis etmişler ve daha sonra da ev sahibi Mehmed'den durumu sorgulamışlardır.[41] Mehmed cevabında, maktûl ile iki adamın kendisine misafir olduklarını gece kendisi ile eşinin başka bir odada yattığını, sabah olunca ahırda maktûlü gördüğünü ifade etmiştir. Anlaşılan heyet, bir yandan ölünün cesedini incelerken, diğer yandan da ölümün nasıl gerçekleştiği konusunda olay mahallindekilerden bilgi almıştır.

Başka bir örnekte, Bayezidpaşa Mahallesinden Hasan Çelebi'nin kılıç ile öldürüldüğü 25 Aralık 1624 (14 Rebîü'l-evvel 1034) tarihli belgeden çıkarılabilir. Buna göre, Hasan Çelebi evinde kılıç yarası ile öldürülmüş olarak bulununca, heyet önce cesedi incelemiş, daha sonra mahalle ahalisinden olayla ilgili bilgi almıştır. Ahali, sabah namazı için kapısının önüne çıkan Hasan Çelebi'nin sarhoş vaziyetteki iki yeniçeriden biri tarafından kılıçla sol böğründen öldürüldüğünü söylemişlerdir.[42] Görüldüğü üzere, olayın soruşturulmasında keşif heyeti önemli bir yere sahiptir.

Aynı zamanda kazaen ölümlerde de olayın nasıl olduğu, bu konuda kazadan herhangi birinin sorumlu olup olmadığı mahkemeye başvuran kişilere sorulmuştur. Örneğin, 8-17 Temmuz 1643 (Evâhir-i Rebîü'l-ahir 1053) tarihli kayıtta, Vermiş köyünden Mustafa, bağ evini yaparken, evin üzerine yıkılması sonucu ölen babası Budak için kadıdan keşif talebinde bulunmuştur. Keşif heyeti, olay yerine gidip Mustafa'ya herhangi bir kimseyle davasının olup

[39] Kasame, bir köy ya da mahallede, halka açık bir yerde ya da özel bir mülk içinde faili meçhul bir cesedin bulunması durumunda, ölünün yakınlarının davacı olmaları üzerine, söz konusu yerin ahalisinden elli kişiye, olayla ilgilerinin olmadığına dair yemin ettirilmesi esasına dayanır. Yeminin edilmesiyle birlikte, öldürülen kişinin diyeti, mülkün sahibine ya da köy veya mahalle halkına ödettirilir. Böylece, olayın sorumluluğu ahaliye bırakıldığı için bu tür olayların yine bizzat ahali tarafından kadıya intikal ettirilmesi belgelerde sıklıkla görülmektedir. Bkz. Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi, C.I* (Konya: Kamu Hukuku, 1989), 276-277; Aybars Pamir, "İslam ve Osmanlı Hukuku'nda Kasame Müessesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54:4 (2005): 343-359; Mehmet Akman, "Osmanlı Hukuku'nda Kasame", *Türkler, C.XIII* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 789-794.

[40] *AŞS*, 9/30/1.

[41] *AŞS*, 13/99/1. Mehmed cevabında: "*bir gün önce maktûl ve iki adam bana misafir olup gece yattıklarında ben menzilim dâhilinde ehlim ile âher odamda yatup sabah kalkup ahura varduğumda, ikisi firâr eylemişler işbu maktûlü mecrûhen yatar buldum…*" şeklinde ifade vermiştir.

[42] *AŞS*, 1/5/1.

olmadığını sormuş ve Budak'ın kaza sonucu öldüğünü tespit etmiştir.[43] Yine başka bir örnekte, Şamiler mahallesinde bir oğlan çocuğunun ateşe düştüğü haberi üzerine görevlendirilen heyet, Fatma binti Veli Hatun'un evine gitmiş ve iki yaşındaki Mustafa'nın yanarak öldüğünü tespit etmiştir. Heyet, çocuğun öz annesi Fatma'yı sorgulamış ve 11-21 Mart 1662 (Evâhir-i Receb 1072) tarihli keşif hüccetine göre, Fatma, önceki gece Mustafa'nın ocağın önünde yattığını kendisinin çeşmeye suya gittiği sırada, çocuğa ocaktan ateş sıçrayıp yandığını belirtmiştir[44]. Yine, boğazına bel sapı batan İskender'in keşfinin mahkemeye intikal etmesi neticesinde kaydedilen keşif hüccetinde, heyet, İskender'e "câribin kimdir?" şeklinde bir soru yönelttiklerinde; İskender, Helvacı Ahmed'in bağını bellerken, bel sapının kazayla kendi boğazına battığını söyleyerek, bu kaza nedeniyle ölmesi durumunda, diyetinin kimseden talep edilmemesini istemiştir.[45] Neticede, İskender kazayla yaralanmıştır ve olayda kimsenin suçu yoktur. Bu durumu tespit edense, keşif heyeti olmuştur. Yine daha önce de bahsedilen bir başka belgeye göre, yaralı bir halde mahkemeye gelerek keşif talebinde bulunan Bulduklu köyünden Veli bin Ahmed, kendisini yaralayanın aynı köyden Hasan bin Kara Ahmed olduğunu iddia etmiştir. Kayıtta belirtildiği üzere Veli, Hasan'ın kendisini boğazından, başından ve elinden kılıçla yaraladığını söyleyerek diyetinin Hasan'dan talep edilmesini istemiştir.[46] Veli'nin iddiasının doğru olup olmadığı kayıttan anlaşılmamaktadır.

Sorgulama sırasında, olaydan sorumlu ahali veya kişiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Giriş kısmında da ifade edildiği gibi, şahsa karşı işlenen suçlardan cinayet, diyet ve kısas gerektirmektedir. Bu durumda, ölüm ve yaralanma sonrasında keşiflerin tutularak durum tespitinin yapılması önem kazanmaktadır. Yukarıdaki örnekte İskender, kazayla yaralandığını kabul ederek kimseden dem-i diyet iddiasında bulunmazken, Veli kendisini yaralayanın ismini vererek eğer ölürse dem-i diyetinin Hasan'dan talep edilmesini istemiştir. Katil ve maktûlün kimliklerinin belli olmadığı durumda ise, cesedin bulunduğu yerin ahalisi dem-i diyet hakkında sorumlu olacaktır.

Tüm bu örneklerden anlaşılacağı üzere, keşif hüccetlerinin mahkemeye yansıması ve sonrasında ortaya çıkacak gelişmeler birbirini takip eden bir süreç içerisinde gerçekleşmektedir. Öncelikle, keşifle ilgili olayın mahkemeye intikali, mahkemenin bir keşif heyeti oluşturması, heyetin keşif mahalline ulaşması, ardından heyet tarafından ölü veya yaralının teşhis edilmesi ve son olarak da olayın olay mahallindeki insanlardan soruşturulması ve bu keşifle ilgili "şühûdü'l-hâl"[47], yani şahitler listesinin eklenmesi keşif hüccetinin yazılmasıyla ilgili aşamalardır.

II.Keşif Hüccetlerine Konu Olan Ölüm ve Yaralanma Olaylarının Sosyal Tarih Açısından Değerlendirilmesi

Keşif hüccetlerinin mahkeme tarafından çeşitli sebeplerle tutuldukları daha önce belirtilmişti. Bu çalışmanın konusu ise, bu kayıtlarda yer alan ölüm ve yaralanma olaylarının değerlendirilmesidir. Bu noktaya kadar, belgeler muhteva analizi açısından ele alınmıştır. Bu başlık altında ise, keşif hüccetlerinin konusunu oluşturan ölüm ve yaralanma olayları sosyal tarih açısından incelenmeye çalışılacaktır. Daha önce verilen tabloda da görüldüğü gibi, ölüm

[43] *AŞS*, 4/84/2.
[44] *AŞS*, 13/107/1.
[45] *AŞS*, 3/47/1. İskender: "*Çakallı nam mevzide Helvacı Ahmed'in bağını bellerdim, kazayla sap boğazıma battı eğer bu yaradan fevt olursam, dem-i diyetim kimseden talep olunmasın…*", şeklinde cevap vermiştir.
[46] *AŞS*, 17/55/2.
[47] Şühûdü'l-hâl hakkında bkz. Taş, agm, 25-44.

olaylarının sayısı yaralanma olaylarına göre daha fazladır. Çeşitli kazalar sonucunda meydana gelen ölüm olayları, "kazaen meydana gelen ölümler" -boğulma, yanma, iş kazaları, basit kazalar ve doğal afetler- başlığı altında; birinin çeşitli sebeplerle başka birini öldürmesi ise "kasten meydana gelen ölümler" başlığı altında değerlendirilecektir. Ayrıca ölüm başlığı altında "intihar", "eceliyle ölenler" ve "ölüm nedeni belli olmayanlar" da ayrı alt başlıklar altında ele alınacaktır. Yaralanma olaylarında da benzer bir sınıflandırma yapılmıştır.

II.A. Ölüm

II.A.1. Kazaen Meydana Gelen Ölümler

İncelenen keşif hüccetlerine göre, kazaen meydana gelen ölümlerin sayısı kasten öldürme olaylarına göre oldukça fazladır. Aşağıdaki tablo, bu ölümlerin sebebini ve sayısını göstermektedir. Tabloda yer alan bu konular hakkında, ayrı başlıklar altında örneklerle, daha ayrıntılı bilgi verilecektir.

Tablo 2: Kazaen Ölüm Sebep ve Sayısı

Kazaen Ölüm Sebebi	Belge Sayısı
Boğulma	22
Evde ateşe düşüp yanma	17
Ev yaparken çatının altında kalma, odun düşmesi, yıkılan damın altında kalma, ev tamiri, bağ örtmesinin üzerine düşmesi, ev çökmesi	5
Ağaçtan düşme	4
Attan düşme, at ve katır tepmesi	3
Yıldırım düşme	3
Evde çardaktan düşme	2
Değirmen çarkına düşme	2
Çorak kazarken[48] üzerine taş düşme	2
Bağda gül kırarken üzerine tarak yıkılma	1
Toprak çıkarırlarken üzerine toprak yıkılma	1
Çorbanın içine düşme	1
Dolap döndürürken[49] dolaptan düşme	1
Salıncaktan düşme	1
Merdivenden düşme	1
Dağdan düşme	1
Kelek kazarken[50] kelek altında kalma	1
Değirmende yanma	1
Sele kapılma	1
Tüfekle kendini vurma	1
Su kuyusuna düşme	1
Kapı yaparken başına taş düşme	1
Harka düşme	1

[48] "Çorak kazmak", toprak damlara çekilmek üzere, su geçirmeyen bir çeşit killi toprak hazırlama işlemidir.
[49] "Dolap döndürmek", su çekmek için, kuyu dolabını döndürmektir.
[50] "Kelek kazmak", özellikle duvar örmek için tuğlalar arasına doldurulan çamuru hazırlama işlemidir.

II.A.1.a. Boğulma Sonucu Meydana Gelen Ölümler: Tablodan da anlaşılacağı üzere, XVII. yüzyıl Amasya'sında kazaen ölümlerde oransal olarak ilk sırayı, boğulma sonucu gerçekleşen ölümler almaktadır. Şüphesiz bu ölüm kazalarında Yeşilırmak'ın önemli bir yeri bulunmaktadır. Çünkü, Yeşilırmak, Amasya'yı ikiye bölen şehrin en önemli akarsuyuydu. Amasya kazası sınırlarının büyük oranda Yeşilırmak havzası üzerinde olması ve ırmağın bir taraftan şehir merkezinden geçerken, diğer taraftan da köy ve kasabaların bu ırmak kenarında kurulmuş olması, boğulma neticesinde gerçekleşen ölümlü kazaları önemli ölçüde artırmıştır. Bu bağlamda, boğulma olayları incelenirken, Yeşilırmak'ta ve başka dere ya da pınarlarda gerçekleşen olaylar ayrı ayrı ele alınmaya çalışılmıştır. Boğulma sonucu gerçekleşen çocuk ölümlerinin yine sayıca fazla olması, boğulma olaylarının tasnifinde kolaylık sağlayacağı düşüncesiyle, "çocuk" ve "yetişkin" ayrımının yapılmasına neden olmuştur.

Yeşilırmak'ta meydana gelen boğulma olayları sonucu hayatını kaybedenler şunlardır: Gökmedrese mahallesinden Üstat Hasan bin Abdullah'ın küçük kızı Zahide[51], Merzifon kazasından Samova isimli zimmî[52], yıkanmak için ırmağa giren Komca köyünden Yusuf bin Abdullah[53], suda oynamak isteyen Bayezidpaşa mahallesinden Abdi bin Mustafa'nın küçük oğlu Hüseyin[54], yine oynamak için suya giren Fatma binti Ali'nin küçük oğlu Ali bin el-Hacc Mehmed[55], on üç yaşındaki Fahriye binti Sunullah Çavuş[56], Gümüşlüzade mahallesinden Mehmed isimli küçük çocuk[57], Bağdad isimli zimmî[58], şehirden köyüne giden Ezinepazarı nahiyesinden Halil[59], Üçler mahallesinden Neslihan binti Hüseyin[60], ve yine aynı mahalleden Ümmühan binti es-Seyyid Mehmed[61], el-Hacc Habib bin el-Kasım'ın hanında misafir olarak kalan, Lâdik kasabasından Mehmed bin es-Seyyid Ali[62], Kurşunlu mahallesinden Zeynep binti Mehmed Efendi'nin küçük oğlu İbrahim[63] ve son olarak, akıl sağlığı yerinde olmayan Meyrem isimli zimmî kadın[64]. Burada dikkati çeken husus, boğulma sonucu gerçekleşen ölümlerde, adı geçen kişiler arasında çocuk sayısının fazla olmasıdır. Belgelerden, çocukların genellikle oyun oynamak amacıyla suya girip boğuldukları anlaşılmaktadır. Yukarıda yer verilen örnekler dışında, Yeşilırmak dışında başka bir sulak alanda boğularak ölen diğer çocukların isimleri ise şunlardır; köylerindeki pınara düşerek can veren Efte köyünden Pir Hüseyin bin Dursun'un üç yaşındaki kızı Fatma[65], Zire köyünden Mikail[66], Gürcü Mehmed Beşe'nin oğlu Yahya[67], Mehmed bin Mahmud'un oğlu Hasan[68] benzer şekilde boğulmuşlardır. Yine bir çocuğu konu

[51] *AŞS*, 3/81/1.
[52] *AŞS*, 4/9/1.
[53] *AŞS*, 4/22/5
[54] *AŞS*, 5/49/1.
[55] *AŞS*, 21/90/1.
[56] *AŞS*, 6/52/2.
[57] *AŞS*, 10/119/2.
[58] *AŞS*, 11/74/2.
[59] *AŞS*, 16/46/2.
[60] *AŞS*, 17/55/1.
[61] *AŞS*, 17/56/3.
[62] *AŞS*, 18/57/1.
[63] *AŞS*, 23/15/2.
[64] *AŞS*, 23/18/3.
[65] *AŞS*, 7/47/1.
[66] *AŞS*, 10/72/4.
[67] *AŞS*, 16/73/2.
[68] *AŞS*, 7/18/4.

alan, 16-26 Mayıs 1655 (Evâsıt-ı Receb 1065) tarihli bir keşif kaydından anlaşıldığına göre, Gökmedrese mahallesinden İbrahim bin Halil'in dört yaşındaki oğlu Ahmed, komşuları Mehmed bin Mustafa'nın evinde oynarken su kuyusuna düşüp ölmüştür.[69]

Yeşilırmak dışında gerçekleşen yetişkin ölümlerine ise, Kal'a köyündeki bağının üzümünü almak için yola çıkan ancak köy yakınlarındaki Değirmen Kayası denilen yerde göle düşerek ölen Ezinepazarı nahiyesi Saraycık köyünden Hüseyin[70], Ilıcak denilen yerde odun toplamaya giderken, köprüden harka düşen Sofular mahallesinden Kayabali[71], Hakala nahiyesi Eymir köyündeki mescit önünde akan nehre kazayla düşen Ayşe binti Pir Mehmed,[72] İlyas köyüne samana giderken Kızca pınarı önünde sıtma hastalığına tutulup, pınara girip orada boğulan Tuzbey Ağa'nın hizmetinde olan Ahmed bin Abdullah [73] örnek olarak verilebilir.

Tüm bu örneklere ek olarak, 5 Haziran 1652 (27 Cemâziye'l-âhir 1062) tarihli kayıtta geçen ilginç bir olay da, İçeri şehirde Karatay mahallesinde gerçekleşmiştir. Beyzade Halil Bey'in Yeşilırmak üzerine kurulu olan evinin üst katının yıkılarak, nehre düşmesi sonucu, Halil Bey'in evinde oturan azat ettiği kölesi Bacı binti Abdullah suya düşüp boğulmuştur.[74] Bu örnek, oyun oynamak, yıkanmak veya ferahlamak gibi çeşitli nedenlerle suya girip gerçekleşen boğulmalardan farklı olarak, evin özelliğinden kaynaklanan bir durum olarak değerlendirilebilir. Ayrıca boğulan kadın sayısının az olması onların daha çok iç mekanlarda olmalarından kaynaklanabilir.

II.A.1.b. Yanma Sonucu Meydana Gelen Ölümler: Kazaen ölümleri konu alan keşif kayıtlarında sayıca fazla geçen ölüm sebeplerinden bir diğeri de, yanarak gerçekleşen ölümlü kazalardır. Bu kayıtlardan anlaşıldığına göre, yine çocukların evde kullanılan ocaklardan kaynaklanan sebeplerle yanarak ölmeleri dikkati çekmektedir. Bu şekilde hayatını kaybeden çocukların isimleri şunlardır: Zire köyünden Hamza bin Hüseyin'in küçük kızı Raziye[75], Cami-i Enderun mahallesinden Fatma binti Ahmed'in küçük kızı Müslime[76], Acemali mahallesinden Ali bin İsmail'in iki yaşındaki oğlu Mustafa[77], Zire köyünden Hasan'ın oğlu küçük Hasan[78], Asl-ı Suadiye mahallesinden Cafer ibn Ömer'in iki yaşındaki kızı Emine[79], Çorlu köyü imamı Yahya Halife ibn Nurullah'ın dört yaşındaki kızı Şehri[80], Şamiler mahallesinde Fatma binti Veli hatunun iki yaşındaki oğlu Mustafa[81], Mehmed bin Ali'nin iki yaşındaki oğlu Veli[82], Zara köyünden Mehmed bin Hacı Berat'ın dört yaşındaki kızı Ayşe[83], Bayezidpaşa mahallesinden Ayşe binti İbrahim'in beş yaşındaki kızı Ayşe[84], Acemali mahallesinden Fatma binti

[69] *AŞS*, 11/29/2.
[70] *AŞS*, 7/30/1.
[71] *AŞS*, 14/75/2.
[72] *AŞS*, 18/48/1.
[73] *AŞS*, 5/60/4.
[74] *AŞS*, 9/36/1.
[75] *AŞS*, 4/29/3.
[76] *AŞS*, 4/41/2.
[77] *AŞS*, 6/23/4.
[78] *AŞS*, 10/31/1.
[79] *AŞS*, 11/17/3.
[80] *AŞS*, 12/60/1.
[81] *AŞS*, 13/107/1.
[82] *AŞS*, 13/109/1.
[83] *AŞS*, 14/93/2.
[84] *AŞS*, 16/19/4.

Mustafa'nın üç yaşındaki oğlu İbrahim[85], Devehane mahallesinden Mehmed bin Mahmud'un küçük oğlu Mustafa[86] ve son olarak Gümüşlüzade mahallesinden Öseb veled-i Pavlos'un küçük kızı Desbina'dır.[87] Bu çocuklar, genellikle evde yalnız bırakıldıkları için ocaktaki ateşten üzerlerine sıçrayan ateş sonucu yanarak vefat etmişlerdir. Örneğin, 8-18 Mart 1664 (Evâsıt-ı Şaban 1074) tarihli keşif hüccetine göre, Zara köyünden Mehmed bin Hacı Berat'ın dört yaşındaki kızı Ayşe, babasının boya kazmaya, annesi Kamer binti Mehmed'in ise çeşmeye suya gittiği bir sırada yalnız kalıp; ocaktan üzerine ateş gelmesi sonucu, olaydan bir gün sonra ölmüştür.[88] Bu tür olaylara keşif kayıtlarında sık sık rastlanmaktadır. Burada, çocuklara hemen müdahale edilip edilmediği, yanan çocukların tedavilerinin ne ölçüde yapıldığı sorusu akla gelebilir. Kayıtlardan anlaşıldığına göre, yukarıda ismi zikredilen Mehmed'in kızı Ayşe olaydan bir gün sonra, Mehmed'in oğlu Veli otuz gün sonra, Öseb'in kızı Desbina ise altmış gün sonra vefat etmişlerdir. Bu çocuklar, tedavileri yapılmasına rağmen mi hayatlarını kaybettiler yoksa yeterince iyi bakılmadıkları için mi öldüler, bu sorulara cevap bulmak oldukça güçtür. Bu durum sadece yanma vakaları veya çocukların tedavileri için geçerli değildir. Boğulma dışında diğer bazı olaylarda da, kaza gerçekleştikten günler veya aylar sonra ölümlerin gerçekleştiği görülmektedir. Yeri geldikçe başka örneklerle bu konu tekrar değerlendirilecektir.

Keşif kayıtlarında geçen yanarak ölümlere başka bir örnek de, 1 Kasım 1642 (8 Şaban 1052) tarihli belgede görülen, sara nöbeti sırasında evdeki ocağa düşen Sarı Osman bin Receb'in hizmetkârı Mustafa bin Osman'ın ölümüdür.[89] Mustafa da olaydan sonra iki gün daha yaşamış, sonra hayatını kaybetmiştir.

II.A.1.c. İş Kazaları Sonucu Meydana Gelen Ölümler: Kazaen ölümlerde, sayıca üçüncü sırayı iş kazaları oluşturmaktadır. Bu iş kazaları, o günün iş ortam ve şartlarına göre meydana gelmiştir. Örneğin, belgelerde üretime yönelik merkezlerden biri olan değirmenlerde görülen kazalara sıklıkla rastlanmaktadır. Bu türden bir olaya, 13-23 Mayıs 1690 (Evâsıt-ı Şevvâl 1107) tarihli keşif örnek verilebilir. Keşfe göre, Bayezidpaşa mahallesinden değirmen bekçisi Şaban bin Hüseyin, gece değirmeni beklediği sırada değirmende çıkan bir yangın sonucu hayatını kaybetmiştir.[90] Yine başka bir 22 Eylül-2 Ekim 1673 (Evâsıt-ı Cemâziye'l-âhir 1084) tarihli kayıtta, Bağ-ı Helkis mahallesinden Ali Ağa'nın değirmencisi Mehmed'in, kullandığı aletlerden birinin eline düşmesi sonucu değirmen çarkına düşerek öldüğü görülmektedir.[91] Değirmenlerde görülen iş kazalarından farklı olarak bu konuda diğer bir örnek, 2-11 Ocak 1661 (Evâil-i Cemâziye'l-evvel 1071) tarihli belge olup, kayıttan tespit edildiğine göre Kapıcı Nahtiyar, kapı yaparken başına taş düşüp ölmüştür.[92]

Bahsedilen bu iş kazalarının dışında, yine herhangi bir işle meşgul olurken başlarına gelen bir kaza sonucu vefat eden kişiler ise şunlardır; köyde kelek kazarken ölen Ulus köyünden Tokat Müftüsü Hüseyin Efendi'nin hizmetkârı Ali[93], bağda gül kırarken üzerine

[85] *AŞS*, 16/32/2.
[86] *AŞS*, 17/74/3.
[87] *AŞS*, 19/29/3.
[88] *AŞS*, 14/93/2.
[89] *AŞS*, 4/31/1.
[90] *AŞS*, 21/31/2.
[91] *AŞS*, 17/59/1.
[92] *AŞS*, 13/28/3.
[93] *AŞS*, 3/8573.

tarak yıkılıp altında kalarak can veren Efte köyünden Hüseyin bin Yunus[94], toprak çıkarırlarken üzerlerine toprak yıkılıp ölen Boğa köyünden Ayşe binti Ahmed, Meryem binti Veysel, Fatma binti Bali, Mustafa bin Hüseyin, Ayşe binti Dede isimli hatunlar[95], çorak kazarken üzerlerine taş yıkılıp ölen Şamice mahallesinden Mustafa[96] ve Zire köyünden Mehmed ibn İsmail[97], Hakala köyünden Mehmed bin Mustafa'nın evini tamir ederken düşüp ölen Derviş bin Ali'nin kölesi Dilaver bin Abdullah[98] ve son olarak, bağında dolap döndürürken dolaptan düşüp ölen Yahşi veled-i Ağca'dır.[99] İsimleri zikredilen bu kişiler, yaptıkları işlerle ilgili olarak kaza sonucu ölmüşlerdir.

Yukarıdaki örneklerin yanında, para kazanmak maksadıyla herhangi bir işle meşgul olmak yerine, sadece kendi özel işlerini yaparken geçirdikleri kazalar sonrasında vefat eden kişiler de belgelere konu olmuşlardır. Bu sözü edilen kişiler, genellikle evlerinin tamir ve düzenlenmesi ile ilgili bir işle meşgulken, başlarına gelen kazalarla vefat etmişlerdir. Örneğin, daha önce de yer verilen belgeye göre, Vermiş köyünden Budak, bağı içinde ev yaparken çatının üzerine düşmesi sonucu yaşamını kaybederken,[100] 10-20 Eylül 1647 (Evâsıt-ı Şaban 1057) tarihli belgede, Akdağ nahiyesi Mahluş köyünden Ali bin Mehmed ise, kendi evini yaparken başına odun düşerek ölmüştür.[101]

II.A.1.d. Basit Kazalar Sonucu Meydana Gelen Ölümler: Boğulma, yanma ve iş kazaları neticesinde meydana gelen ölüm olaylarının ardından dördüncü sırayı günlük yaşama ilişkin basit kazalar almaktadır. Bu kazalar, genellikle bir yerden düşme sonucu meydana gelmiştir. Örnekler şu şekilde sıralanabilir: Karatay mahallesinden el-Hacc Abdi bin Abdullah'ın yeğeni Ali, amcasının[102] ve Mustafa Çelebi ibn Mehmed'in küçük oğlu Ali de kendi evlerinin çardağından düşerken[103], Ahisaadeddin mahallesinden Ayşe binti İbrahim'in küçük oğlu İbrahim merdivenden[104], Gani köyünden Mustafa Çelebi ibn Mehmed Çelebi attan[105], Şamice mahallesinden Hüseyin'in küçük kızı Devlet, komşuları Kara Mehmed'in bağında[106] ve Molla Ahmed ise Akbilek bağları civarında Seyyid Halil Çelebi'nin bağındaki dut ağacından[107], Mehmed bin Ali[108] ve Suadiye mahallesinden Navis Hatun'un oğlu Abraham

[94] *AŞS*, 4/674.
[95] *AŞS*, 6/40/2.
[96] *AŞS*, 11/55/4.
[97] *AŞS*, 13/27/1.
[98] *AŞS*, 16/97/3.
[99] *AŞS*, 7/54/3.
[100] *AŞS*, 4/84/2.
[101] *AŞS*, 6/59/3.
[102] *AŞS*, 2/103/3.
[103] *AŞS*, 21/5/4.
[104] *AŞS*, 10/76/3.
[105] *AŞS*, 3/35/1.
[106] *AŞS*, 7/22/2.
[107] *AŞS*, 18/2/4.
[108] *AŞS*, 18/75/3.

ceviz ağacından[109], Ebubekir bin Osman bal yapmak için çıktığı ağaçtan[110], Yeğenci serdarının hizmetkârı Şahin Tabbağhane mevzisinde salıncaktan[111] düşerek hayatlarını kaybetmişlerdir.

Düşme sonucu hayatını kaybedenlerden bazılarının kazadan hemen sonra değil de, üzerinden bir süre geçtikten sonra öldükleri hüccetlerden tespit edilmiştir. Söz gelimi, merdivenden düşen İbrahim, olaydan kırk gün geçtikten sonra vefat etmiştir.[112] Yine evlerinin önündeki çardaktan düşerek yatalak olan Ali ise, olaydan yirmi altı gün sonra hayatını kaybetmiştir. Son olarak, Zire köyünden Mustafa ibn Mahmud'un dört yaşındaki oğlu Mehmed, kendisini katır teptikten üç gün sonra ölmüştür.[113] Bu örnekler, herhangi bir sebeple yaralanan çocukların kazadan günler geçtikten sonra öldüklerini göstermektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, kaza sonucu yaralanan bu çocukların herhangi bir şekilde tedavi gördüklerine ilişkin bir veri kayıtlarda mevcut olmadığından; çocukların bir ihmal sonucu mu, yoksa tedavinin başarısız olması nedeniyle mi öldükleri hakkında yorum yapmak imkânı bulunmamaktadır.

Keşiflere konu olan diğer basit kazaen ölümler ise düşme dışındaki konulardan farklı olup, yine çocuklarla ilgili ve daha ilginç konuları ihtiva etmektedir. Örneğin, 13-23 Eylül 1663 (Evâsıt-ı Safer 1074) tarihli belgeye göre, Suadiye mahallesinden Meyrem isimli zimmî, çorba pişirirken kucağında taşıdığı üç yaşındaki oğlu Bogos'u, çorba kazanının içine düşürmüştür.[114] Meyrem kazada oğlunun ölümüne sebep olmuştur. Yine 23 Eylül-3 Ekim 1681 (Evâsıt-ı Ramazân 1092) tarihli keşiften tespit edildiğine göre Şeyhcui köyünden Mehmed bin Mahmud'un kızı Kamer, evlerindeki şıra kazanının içine düşerek can vermiştir.[115] Bu türden kazalara kayıtlarda ender de olsa rastlanmaktadır. Öte yandan bunların dışında basit kazalara yetişkin bireylerin de karıştığı kayıtlardan görülmektedir. Sözgelimi 15 Ağustos 1701 (10 Rebîü'l-evvel 1113) tarihli kayda göre, Lâdik'te yaşayan Hasan bin Mehmed'in oğlu Feyza, tüfeğiyle oynarken yanlışlıkla kendini vurmuş ve hayatını kaybetmiştir. [116]

II.A.1.e. Doğal Afetler Sonucu Meydana Gelen Ölümler: Her dönem olduğu gibi, XVII. yüzyıl Amasya'sında da doğal afetler sonucu meydana gelen ölümlü kazalar vuku bulmuştur. Bu konuya, köyünde çift sürerken üzerine yıldırım düşmesi sonucu hayatını kaybeden Morik köyünden Mehmed bin Elvan'ın oğlu Hüseyin[117], yine aynı köyden olup koyunlarını dağda otlatırken üzerine yıldırım düşen Mustafa Beşe[118], Ilgın köyünde hasat yaparken üzerine yıldırım düşüp ölen Resul[119] örnek olarak verilebilir. Haziran/Temmuz 1698 (Zi'l-hicce 1109) tarihli kayıttan tespit edildiğine göre, Varay nahiyesinde Kazganlı Kaya mevzide bir selin meydana geldiği ve sele kapılan Mehmed ibn Hasan'ın öldüğü yine keşiflere konu olmuştur.[120]

---

[109] *AŞS*, 22/22/2.
[110] *AŞS*, 17/57/2. Bu örneklerde, bal yapmak, ceviz ve dut toplamak için ağaca çıkan ve düşerek can veren kişilerin, para kazanmak maksadıyla ağaca çıktıklarına ilişkin herhangi bir emareye kayıtlarda rastlanmadığından, bu kazalar iş kazası değil, basit kazalar olarak değerlendirilmiştir.
[111] *AŞS*, 10/ 10/2.
[112] *AŞS*, 10/76/3.
[113] *AŞS*, 14/8/1.
[114] *AŞS*, 14/51/2.
[115] *AŞS*, 18/10/1.
[116] *AŞS*, 23/18/2.
[117] *AŞS*, 14/22/4.
[118] *AŞS*, 11/66/3.
[119] *AŞS*, 15/65/2.
[120] *AŞS*, 22/15/2.

Toparlamak gerekirse, kazaen meydana gelen ölümlerin sebepleri üzerine genel bir değerlendirme yapıldığında, kayıtlarda boğularak ölümlerin ilk sırada olduğu anlaşılmaktadır. İnsanların, yıkanmak, serinlemek, özellikle çocukların oynamak için girdikleri ya da kazayla düştükleri suda boğuldukları anlaşılmaktadır. İkinci sırayı yanarak ölümler almaktadır. Burada yine dikkati çeken husus, boğulma olaylarında görüldüğü gibi, özellikle çocukların bu şekilde ölmeleridir. Ocak başında yalnız bırakılan çocuğun üzerine ateş sıçraması şeklinde meydana gelen vahim kazalar, çocukların yanarak ölmelerine neden olmuştur. Para kazanmak amacıyla kendi hesabına çalışırken ya da başkasının herhangi bir işiyle meşgul olurken yaşanan kazalar da, insanların çeşitli şekillerde ölümlerine yol açmıştır. Gül kırarken, toprak çıkartırken, çorak kazarken veya değirmeni çalıştırırken meydana gelen bu tarz olaylar iş kazaları olarak sınıflandırılmıştır. Kendi özel işleri ile uğraşırken örneğin, evini yaparken veya tamir ederken geçirilen kazalar da insanların ölümüne sebep olmuştur. Çardaktan, merdivenden, salıncaktan düşme gibi bir takım olaylar da diğer üzücü kazalardır.

Tüm bu kazaen ölüm olaylarının ardından bir kez daha hatırlatmak gerekirse, oluşturulan keşif heyetinin, ölüm nedenini kaza olarak tespit etmesi sonucunda; ölenlerin akrabaları, ölünün diyetini kimseden talep edemeyeceklerdir.

II.A.2. Kasten Meydana Gelen Ölümler

Keşiflere konu olan ölüm olayları, meydana gelme sebeplerine göre kazaen ve kasten şeklinde ikiye ayrılmıştı. Yukarıda değerlendirilen kazaen ölümlerin ardından, bu başlık altında da kasten öldürme vakaları incelenebilir. Tekrar etmek gerekirse, keşif hüccetlerine daha çok kazaen ölümler konu olmaktadır. Kasten öldürmeler de mevcut olmakla birlikte, sayıca oldukça azdır. Şerʿiyye sicillerinde kasten öldürme olayları daha çok i'lâm kayıtlarında bir dava konusu olarak gündeme gelmektedir. Sicillerde, katil belli ise, katile; katilin belli olmadığı durumlarda ise, tespiti için şüpheli şahıslara davaların açıldığı görülmektedir.[121]

Keşiflere daha çok, katil veya maktûlün kimliklerinin bilinmediği ve/ya ölüm sebebinin belli olmadığı durumlar yansımıştır. Bu duruma verilebilecek en güzel örnek, 7-17 Ocak 1656 (Evâsıt-ı Rebîü'l-evvel 1066) tarihli kayıtta görülebilir. Belgeye göre, Bayındır köyünde, Tokat'tan gelen nehrin Turhal tarafında olan nahiyeler sınırında, dört kişi ölü bulunmuş ve yapılan keşif sonucunda, "âlât-ı câriha", yani "kesici -yaralayıcı- aletler" ile öldürüldükleri anlaşılmıştır.[122] Sözü edilen bu örnek, ölenlerin, öldürenin ve ölüm sebebinin belli olmadığı bir keşif hüccetidir. Yine daha önce de örnek verilen bir başka kayıtta, Uzunoba köyünde, Mehmed bin İbrahim'in evine misafir olan üç kişiden biri ölü bulunurken, diğerlerinin kaçtığı tespit edilmiştir. Bu keşif belgesinde anlatıldığına göre, eve gelen keşif heyeti, uzun boylu ve sarışın bir erkek cesediyle karşılaşmıştır. Kişinin başına aldığı öldürücü bir darbe sonucunda hayatını kaybettiği anlaşılmıştır.[123]

Maktûlün kimliğinin belli olmadığı bir başka olay da, 20 Şubat-1 Mart 1661 (Evâhir-i Cemâziyel-âhir 1071) tarihli kayıtta geçmektedir. Buna göre, Hakala köyünde, es-Seyyid Mehmed Çelebi ibn Ali Çelebi'nin evinin bahçesinde, kimliği belirlenemeyen bir ceset bulunmuş, araştırma sonunda cesedin bıçakla öldürüldüğü tespit edilmiştir.[124] Tarihsiz başka bir hüccet kaydından da, Hakala köyünden es-Seyyid Hasan bin Mehmed'in tarlasında gece

[121] Şerʿiyye sicillerinde kadı tarafından kaleme alınan, herhangi bir konuda bir davayı içeren ve bu dava hakkında kadının kararını ihtiva eden belgeye i'lâm adı verilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akgündüz, agm, 36-41.
[122] *AŞS*, 11/57/1.
[123] *AŞS*, 13/99/1.
[124] *AŞS*, 13/44/1.

yatarken böğrünün sol tarafına baltayla vurulup öldürüldüğü anlaşılmaktadır.[125] Bu örnekte maktûl belli olmasına rağmen, bu kez de katil belli değildir. Katilin tespit edilemediği bir başka öldürme olayı, daha önce de sözü edilen belgede geçmekte olup, Akdağ subaşısı Yusuf Ağa'nın adamlarından İbrahim ile ilgilidir. İbrahim, belgenin düzenlenme tarihinden on beş gün önce Zana köyünden, Akdağ nahiyesine subaşı olarak gönderildiğinde burada bir şekilde kaybolmuş ve cesedi Yenice köyü yakınlarındaki Yeşilırmak'ta bulunmuştur.[126] Kayda göre, maktûl göğsünden öldürücü bir darbe alarak, hayatını kaybetmiştir. Katilin kimliğinin belirlenemediği bir başka olay da, bu kez bir kadının başına gelmiştir. 16-25 Mayıs 1664 (Evâhir-i Şevvâl 1074) tarihli keşif hücceti değerlendirildiğinde, Mehmed Paşa mahallesinden Fatma'nın, evinde ölü olarak bulunduğu anlaşılmaktadır. Keşiften sonra kadının kılıçla öldürüldüğü tespit edilmiştir.[127] Fatma'nın evinde kim tarafından, neden öldürüldüğü kayıtlardan maalesef çıkarılamamaktadır.

Değerlendirilen diğer keşif hüccetlerindeki cinayetlerde ise, öldüren ve öldürülen kişilerin kimlikleri açıktır. Örneğin, yeniçeri serdarının kadıyı haberdar ettiği olay bağlamında daha önce de yer verilen belgede, Gökmedrese mahallesinden Derviş Beşe'nin; Mustafa, Abdullah, Hasan, Mehmed, Kenan, Hasan, Ahmed ve Ali isimli şahısları evine toplayıp birlikte içki içtikleri ve daha sonra da Mustafa'yı öldürüp kaçtıkları yazılıdır. Keşif sırasında Mustafa'nın cesedinde hançer yarası tespit edilmiştir.[128] Boğa köyünden Fatma binti Hüseyin'in acılı bir halde mahkemeye gelerek, oğlu Ali bin Hüseyin'in öldürüldüğü haberini verip, keşif talebinde bulunduğu 9-18 Ocak 1655 (Evâil-i Rebîül-evvel 1065) tarihli bir başka hüccette olay şöyle gerçekleşmiştir: Amasya'da ikamet eden Zara köyünden Dağlı İlyas'ın oğlu Sarıca İbrahim, kayıt tarihinden on beş gün önce Boğa köyüne gelip, Fatma ve ailesinden içki istemiş; onlar da olmadığını söyleyince İbrahim, Fatma'nın oğlu Ali'yi öldürmüştür.[129] Bir başka örnek, 25 Kasım 1695 (17 Rebîü'l-âhir 1107) tarihli belge olup, belgeden el-Hacc Hamza mahallesinden Çörekçi Mehmed bin Ahmed'in oğlu Halil'in Hallaklar (Berberler) çarşısında, berber İbrahim tarafından dükkânının önünde hançerlenerek öldürüldüğü anlaşılmaktadır.[130] 20 Ekim 1695 (11 Rebîü'l-evvel 1107) tarihli başka bir örnek hüccetten de, Efte köyü sakinlerinden Hasan bin Ali, gece kendi kapısı önünde Ali bin Abdülkadir tarafından tüfekle vurulup, öldürüldüğü anlaşılmaktadır.[131] Keşif heyetinin olayları sorgulaması sırasında da örnek olarak verilen bu kayıtta, Bayezid Paşa mahallesinden Hasan Çelebi bin Mehmed Çelebi, sabah namazı vaktinde kapısının önüne çıktığında sarhoş iki yeniçeri tarafından kılıç ile öldürülmesi olayına değinilmektedir.[132]

Bir misafirin ölüm olayına yer verildiği fakat bu kez katilin tespit edilebildiği diğer bir belge, 19-28 Şubat 1634 (Evâhir-i Şaban 1043) tarihli olup, Meydan Alevi Mahallesinden Osman Bey ibn Hasan Dede'nin ahır ve devehanesinde misafir olarak kalan Martiyos isimli mecnun bir zimmîyi konu almaktadır. Belgeden anlaşıldığına göre, Martiyos, kaldığı gece devehanede Osman Bey'in devecisi Mustafa'nın sol kulağına odunla vurup, onu

[125] *AŞS*, 22/16/3.
[126] *AŞS*, 4/28/2. Kayıtta, keşfin sonucu şu şekilde yazılıdır: "*nehr-i mezbûrede su içinde donu ve gömleği ile gark olmuş bulunup sağ memesi oyulmuş… olduğu müşâhade idilmiştir*."
[127] *AŞS*, 15/14/1.
[128] *AŞS*, 11/47/2.
[129] *AŞS*, 11/5/1.
[130] *AŞS*, 21/26/3.
[131] *AŞS*, 21/26/1.
[132] *AŞS*, 1/5/1.

öldürmüştür.[133] Burada Osman Bey'in evine misafir olarak aldığı kişinin mecnun olduğunu bilip bilmediği, eğer biliyorsa Martiyos'u eve niçin aldığı merak konusudur.

Bu başlık altında, kasten öldürme vakalarının keşiflere nasıl yansıdığı yukarıdaki örneklerle ayrıntılı bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Genellikle maktulün ve katilin kimliğinin belli olmadığı olaylar, keşiflere konu olmuştur. Aynı zamanda öldürenin ve ölüm sebebinin belli olduğu durumları da hüccetlerde görmek mümkündür.

II.A.3. Ecelinden Ölüm

Kazaen ve kasten meydana gelen ölüm olaylarından sonra, değerlendirilen keşif hüccetlerinde, keşif heyetinin tespitleri sonucu kendi ecelleri ile ölen şahıslara da rastlanmıştır. Bu keşif hüccetlerinin sayısı çok fazla değildir ve genellikle şüpheli durumlar için düzenlenmiş oldukları anlaşılmaktadır. En güzel örneklerden birisi, daha önce de zikredilen, Hacı Hamza mahallesinden Dellal Ali ve eşinin komşuları tarafından gece ölü olarak bulunmaları ve gelen keşif heyetinin, karı-kocanın ecelleriyle öldüklerini tespit ettiği kayıttır. Belgeye göre, çift, evlerinde birlikte can vermişlerdir.[134] Olaydan anlaşıldığına göre, Ali ve eşinin aynı anda ölü bulunmuş olmaları, olayda bir kasıt unsurunun olabileceği şüphesini akla getirmiş olmalı ki, komşuları mütesellime haber verip, keşif yapılması talebinde bulunmuş ve neticede çiftin herhangi bir cinayete ya da kazaya kurban gitmediği, aksine ecelleriyle öldüğü tespit edilmiştir.

Yine şüpheli bir durum barındırdığı için hakkında keşif hücceti düzenlenen ve daha önce de örnek olarak verilen bir diğer kişi, ismi belirsiz bir Arap'tır. Ezine nahiyesi Kal'a köyü sakinleri yolda ölü vaziyette sözü edilen Arap'ı bulunca, olayın aydınlatılması ve kendilerinin bu ölümden mesul olmadıklarının tespiti için keşif isteğinde bulunmuşlardır. Daha önce de yer verilen bu örnek, Arap'ın kendi eceli ile öldüğünün anlaşılmasıyla kapanmıştır.[135] Uzunoba köyünden Satılmış, Kethüda mahallesinden Haçdor'un eşi Hanım ve Mehmed Dede ecelleriyle ölüp, kayıtlara yansıyan diğer kişilerdir.[136]

II.A.4. İntihar Sonucu Meydana Gelen Ölümler

Değerlendirilen yüzyılda sicillerde, intihar eden sadece dört kişiyle ilgili keşiflerin yer aldığı kayıtlara rastlanılmıştır. Bu belgeler, intihara konu olan kişilerin kimliklerine ilişkin detaylı bilgiler içermesine karşılık, sözü edilen kişilerin niçin intihar ettiklerine ilişkin herhangi bir bulgu ihtiva etmemektedir. İntihara konu olan dört kişiden üçünün kadın olması düşündürücüdür. Olaylardan ilki, 25 Nisan 1701 (17 Zi'l-kade 1112) tarihli bir belgede düzenlenmiştir ve Çeribaşı mahallesinden Ahmed bin Abdüllatif Efendi'nin kızı Neslihan'ı konu alır. Neslihan, düzenlenen kayıtta zikredilen gece, Hacı İlyas mahallesindeki eşi Ehlullah Efendi'nin evinde kendini asmış bir vaziyette bulunmuştur.[137] İkinci belge, 4 Mayıs 1652 (25 Cemâziye'l-evvel 1062) tarihli olup, kayıt tarihinden on beş gün önce Amasya sarayında bahçe ustası olarak çalışan Mehmed Ağa'nın cariyesi Gülistan'ın, sarayın divanhanesinde asılı bulunmasını konu almaktadır.[138] Üçüncü intihar olayını konu alan belgede geçen kişi, Kayı köyü Gelincik derede kendisini kayadan atıp, dereye düşen çoban Receb bin Mustafa'dır. Bu

[133] *AŞS*, 2/65/1.
[134] *AŞS*, 11/42/2.
[135] *AŞS*, 11/70/3.
[136] *AŞS*, 22/21/1; 23/15/3; 10/96/3.
[137] *AŞS*, 23/8/1.
[138] *AŞS*, 9/37/1.

ölüm sonucu düzenlenen hüccet, 1 Haziran 1653 (5 Receb 1063) tarihlidir.[139] Son olarak, dördüncü keşif kaydı, 14 Ocak 1696 (8 Cemaâziye'l-âhir 1107) tarihli olup, Geldiklan nahiyesinden Ali bin Receb'in eşi Emine binti Musa Halife'nin evine ait ahırda kendini asıp, ölümüne sebep olmasını konu alır.[140] "Neslihan, Gülistan, Receb ve Emine neden intihar etmişlerdir", "onları böyle bir ölüme sürükleyen nedenler nelerdir?" gibi sorular merak konusu olarak kalmaya devam edecektir.

II.A.5. Nedeni Belirlenemeyen Ölümler

Değerlendirilen keşif hüccetlerinde yer alan dört kayıtta, nedeni tam olarak anlaşılamayan ölümlere rastlanmaktadır. Bu sebeple bu ölümler ayrı bir başlık altında, yani "nedeni belirlenemeyen ölüm" kategorisi içinde ele alınmıştır. Bu ölümler için keşif talebinde bulunulmasının nedeni, yine kasame müessesinin halka yüklediği sorumluluk nedeniyle, ölümlerin meydana geldiği yerdeki ahalinin kadıya başvurmasından kaynaklanmış olabilir. Olaylardan ilki daha önce de zikredilen, Akdağ nahiyesi halkının mahkemeye gelerek, keşif talebinde bulundukları kayda dayanır. Buna göre, köylerine yaralı olarak gelen bir Arap'ın, keşif için katıra bindirilip kadıya götürülürken yolda ölmesi, belgenin konusunu oluşturmaktadır.[141] Belgede, kimliği belirlenemeyen Arap'ın nasıl yaralandığı veya ne tür bir yarası olduğuyla ilgili hiçbir bilgi yoktur. Kişinin, kasten biri tarafından mı yaralandığı, yoksa kazaen başına bir olayın gelmesi sonucu mu öldüğü meçhuldür. Bu örneğe benzer bir başka hüccet, ölüm nedeni "mecrûhen maktûl" olarak geçen Suadiye mahallesinden Muradca nam zimmînin oğlu Ağya ile ilgili olup, 5-14 Eylül 1652 (Evâil-i Şevvâl 1062) tarihlidir.[142] Ağya yaralanarak ölmüştür, ancak nasıl ve ne şekilde yaralandığına dair herhangi bir bilgi yoktur.

Yine ölüm nedeni belli olmayan iki örnek kayıt şu şekilde kaydedilmiştir: Birinci belgeden anlaşıldığı üzere, Tokat tarafından akan nehrin Ilgın mevkiinde, ağaca dolaşık olarak bir kadın cesedi bulunmuştur.[143] İkinci kayıt, 5-14 Eylül 1652 (Evâil-i Şevvâl 1062) tarihli olup, Yeşilırmak kenarında bulunan Dağrakiye Medresesi önünde, nehrin ortasındaki adaya bir ceset vurması olayı ile ilgilidir.[144] Bulunan bu cesetler hakkında kayıtlarda ayrıntılı hiçbir bilgi yoktur, onların nasıl öldükleri belli değildir. Nehirde bulunmaları nedeniyle, boğularak öldükleri ihtimali daha da kuvvet kazanmaktadır. Ancak ölüm sebeplerinin kazaen ya da bir kasıt sonucu meydana gelip gelmediğine ilişkin herhangi bir delil mevcut olmadığından, bu ölümler yine "nedeni belirlenemeyen ölüm" başlığı altında incelenmiştir.

Kazaen meydana gelen ölümler; boğulma, yanarak ölme, iş kazaları sonucu ölme şeklinde sınıflandırılmıştır. Aynı zamanda ecelleriyle ölenler, intihar ve nedeni belirlenemeyen ölümler de, "ölüm" başlığı altında örneklerle anlatılmaya çalışılmıştır. Keşif heyetinin keşfi gerçekleştirmesi, ardından olayı soruşturması ve nihayetinde ölüm nedeniyle ilgili bir karara varması, diyetin kimin tarafından karşılanacağının tespiti bakımından da önem taşımaktadır.

II.B. Yaralanma

Keşif hüccetleri, sadece ölen kişiler açısından değil; aynı zamanda yaralıların keşfi açısından da önem taşımaktadır. Kasten ve kazaen ölüm olaylarının ardından, bu noktada, yine sayıca az olmasına karşılık, yaralıların keşfinden de bahsetmek yerinde olacaktır.

[139] *AŞS*, 10/63/3.
[140] *AŞS*, 21/27/3.
[141] *AŞS*, 9/30/1.
[142] *AŞS*, 10/12/1.
[143] *AŞS*, 11/35/3.
[144] *ASŞ*, 10/11/2.

Yaralanma olayları da kendi aralarında yine kazaen ve kasten olmak üzere ikiye ayrılarak değerlendirilmiştir.

Kasten yaralanmalara ilişkin örneklerden ilki, 16 Nisan 1625 (8 Receb 1034) tarihli bir keşif belgesine dayanır. Buna göre, Memi Ağa'nın kölesi Kivan, Yavru köyünden Kara Hasan'ın oğlu Receb tarafından başından vurulup darp edilmiştir.[145] Yine, 29 Nisan 1627 (13 Şaban 1036) tarihli bir başka kayıtta, Mir veled-i Altun sağ uyluğundan bıçakla yaralanmış ve sorulduğunda Muhtar isminde başka bir zimmînin kendisini yaraladığını söylemiştir.[146] 29 Mayıs-7 Haziran 1634 (Evâil-i Zi'l-hicce 1043) tarihli belge kasten yaralanmalara ilişkin başka bir örnektir. Burada, Kurşunlu Mescit mahallesinden Kavli Çavuş, komşusu Ahmed bin Veli'nin sarhoş halde evine girip, hizmetinde olan Hasan bin Muslu'yu hançerle birkaç yerinden yaraladığını söyleyerek keşif talebinde bulunmuştur.[147] Yörgüç Paşa Mescidinde kılıçla yaralanan Mustafa Beşe, Bayezidpaşa mahallesinden Mehmed bin Osman Beşe ve Serkiz veled-i Aragil tarafından bıçakla yaralanan aynı mahalleden Mehmed bin Ali, yine kasten yaralanan isimler olarak kayıtlara geçmişlerdir.[148]

Bu konuda, daha önce de belirtildiği gibi, bazen yaralıların bizzat kendisinin de mahkemeye gelerek keşif talebinde bulundukları görülmektedir. Örneğin, 16-26 Temmuz 1634 (Evâhir-i Muharrem 1044) tarihli keşif hücceti, Kavak kazasından yaralı Siyami'nin isteği üzerine tutulmuştur. Bizzat mahkemeye gelen Siyami, Şeyhcui köyünden Ömer Çelebi bin Mustafa Efendi'nin, Meydan denilen yerde arabasına zorla ve para ödemeksizin eşya yüklemek istediğini, kendisinin bunu kabul etmemesi üzerine de; hançerle iki yerinden darp edildiğini söylemiş ve neticede bedeninin keşfedilmesini talep etmiştir.[149]

Kasten yaralanmaların dışında gerçekleşen kazaen yaralanmaları konu alan hüccetler ise şöyledir: Attan düşerek yaralanan Devehane mahallesinden Agob veled-i Mıgırdıç, bağ bellerken belin sapının boğazına batması sonucu yaralanan İslam mahallesinden İskender, mahallede çocuklar ile oynarken gömleğine ateş sıçrayıp vücudu yanan küçük Ahmed, hamamda düşüp kalan Mustafa bin Mehmed ve tamir etmeye çalıştığı mescidin tavanına kütük çıkarırken üzerine kütük yıkılan Sühan veled-i Pedros, kazaen yaralanıp keşfe muhtaç kalan diğer isimler arasındadır.[150]

Kasten ve kazaen yaralanmalarda, yaralının ölmesi ihtimalinin her daim söz konusu olması ve bunun doğal bir sonucu olarak diyet cezasının da ortaya çıkabileceği olasılığı, keşif heyetinin verdiği kararın önemini şüphesiz artırmaktadır.

Sonuç

Sosyal tarih çalışmalarının en önemli kaynaklarından biri olan şerʿiyye sicillerinde yer alan keşif hüccetlerinden, ölüm ve yaralanma olaylarıyla ilgili olanları çeşitli örneklerle değerlendirilmiştir. Keşif hüccetleri, kaydedilme nedenleri farklılık göstermekle birlikte, daha çok ölüm ve yaralanma ile ilgilidir. Bu kayıtların incelenmesi sonunda çalışmada yer verilen tablodan, öncelikle ölümle ilgili belgelerin sayısının yaralanma olaylarına göre çok daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Ölüm olayları içerisinde de, kazaen ölümlerin kasten ölümlere göre oranının çok daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber, yaralanma olayları da

[145] *ASŞ*, 1/17/3.
[146] *ASŞ*, 1/71/3.
[147] *ASŞ*, 2/15/1.
[148] *ASŞ*, 3/55/2; 4/68/4.
[149] *ASŞ*, 3/77/2.
[150] *ASŞ*, 2/7/4; 3/47/1; 4/32/4; 4/7/3; 17/51/2.

kasten ve kazaen şeklinde ikiye ayrılmış ve yine sözü edilen tabloda bu kez kasten meydana gelen yaralanmaların kazaen olanlara göre daha fazla olduğu gözlemlenmiştir.

Keşiflerle ilgili olayların sınıflandırılması bu şekilde yapıldıktan sonra, çalışma; keşif hüccetlerinin diplomatik açıdan değerlendirilmesi ve yine bu hüccetlerde yer alan konuların sosyal yönden incelenmesi olarak iki bölümde ele alınmıştır. İlk bölüm, "keşfe konu olan olayların mahkemeye intikal ettirilmesi", "keşif heyeti", "keşif mahalli" ve "keşif heyeti tarafından ölüm ve yaralanma olaylarının soruşturulması" başlıklarından meydana gelmiştir. Keşfe konu olan olayların mahkemeye intikal ettirilmesinde; mütesellim, sancakbeyi ve yeniçeri serdarı gibi kazanın yerel idarecileri ile mahalle veya köy ahalisinin, akrabaların ve mağdurun yani yaralının bizzat kendisinin rol oynadığı görülmüştür. Çoğunlukla yerel idarecilere haber verenler de yine kendileridirler. Daha çok ölenin, öldürenin ve ölüm nedeninin belirlenemediği veya şüpheli görülen ölümler hakkında, mütesellim keşif talebinde bulunurken; yeniçerilerle ilgili bir olayın ise, yeniçeri serdarı tarafından mahkemeye intikal ettirildiği tespit edilmiştir. Yine olayların mahiyetine ve geliş şekline göre, mahalle veya köy ahalisi, maktûlün veya yaralıların akrabaları da keşif talebinde bulunmuşlardır.

Keşif talebinden sonra kadı tarafından bir heyet oluşturulmaktadır. Bu heyet içerisinde, bir ehl-i şer', bir ehl-i örf ve güvenilir Müslümanlar yer almaktadır Ancak, güvenilir Müslümanlara sadece bir ehl-i şer' veya sadece bir ehl-i örf de eşlik edebilmiştir. Özellikle kazaen meydana gelen ölüm olaylarının çoğunda güvenilir Müslümanlarla birlikte sadece bir ehl-i şer' mensubu keşif heyeti içerisinde yer almıştır. Ancak bu bir kaide değildir. Bununla birlikte, kadınlarla ilgili durumlarda olayların mahiyetine göre, heyet içerisinde kadınların da yer aldığı görülmüştür. Keşif mahalli ise, bazen bir ırmak, bazen bir ev ve bazen de tarla, bağ ve bahçe olduğu gözlemlenmiştir. Keşif heyetinin görevleri arasında yer alan ölüm ve yaralanma olaylarını keşif mahallindeki insanlardan bilgi alarak soruşturma ve akabinde olayla ilgili karar verme hususu, suçlunun tespiti ve diyet sorumluluğunu kimin üstleneceğinin sonuca bağlanmasında etkili olmuştur. Görüldüğü gibi, olayların mahkemeye intikal ettirilmesi, kadının bir keşif heyeti oluşturması, heyetin olay yerine gitmesi ve olayı soruşturması sırasıyla ayrıntılı bir şekilde keşif hüccetlerine konu olmuştur.

Belgelere konu olan olayların sosyal tarih açısından incelenmesi, çalışmanın ikinci bölümünü oluşturmuştur. İlgili bölümde, yaralanma ve ölümle ilgili belgeler tespit edilmiş ve bu belgeler de kazaen ve kasten olmak üzere ikiye ayrılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kazaen meydana gelen ölümler sırasıyla, boğulma, yanarak ölme, iş kazaları ve basit kazalar şeklinde alt başlıklar halinde yazılırken; doğal afetler sonucu meydana gelen ölümler de bu grup içinde sınıflandırılmıştır. Boğulma olaylarında, Yeşilırmak'ın Amasya'nın içinden ve köylerinden geçmesinin, Yeşilırmak'ta meydana gelen ölümleri arttırdığı ve bunlar arasında çocuk ölümlerinin bir hayli fazla olduğu dikkati çekmiştir. Yanma sonucu meydana gelen ölümler de genellikle, evde yalnız bırakılan çocuklara, ocaktan ateş sıçraması şeklinde gerçekleşmiştir. Gündelik yaşamları sırasında çeşitli işlerle uğraşırlarken, insanların başlarına gelen kazalarda hayatlarını kaybettikleri de görülmüştür. Bu kazalar arasında özellikle "değirmen"de meydana gelen ölümlerin sıklığı dikkatleri çekmiştir. Ayrıca, yine sıklıkla meydana gelen merdivenden, ağaçtan, salıncaktan ve attan düşme gibi kazalar, basit kazalar kategorisi içinde ele alınmıştır. Son olarak doğal afetler sonucu meydana gelen ölümlere, yıldırım düşmesi ve bir sel felaketi sonucu yaşanan ölümler örnek olarak gösterilmiştir. Öte yandan, kasten meydana gelen ölümlerin ele alınması sırasında, genellikle katilin veya maktûlün belirsiz olduğu durumların hüccetlere yansımış olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca kasten ölüm ve yaralanmalarla ilgili keşif hüccetlerinde, yaralanma veya cinayete neden olan kesici aletler hakkında da fikir sahibi olunmuştur. Bunlar çoğunlukla bıçak, kılıç, hançer, balta ve

topuz gibi dönemi yansıtan aletler olup, az da olsa odun ve tüfekle suç işlendiğine de rastlanılmıştır.

Ölüm başlığı altında, yine ecelinden ölüm, intihar sonucu ölüm ve nedeni belirlenemeyen ölüm olayları olmak üzere dört farklı sınıflandırma yapılmıştır. Genellikle şüpheli görülen durumların mahkemeye bildirilmesi neticesinde, ölenlerin ecelleri ile ölüp ölmedikleri keşif sonucu tespit edilmeye çalışılmıştır. Neden intihar etmiş oldukları kayıtlardan çıkarılamayan intihar vakalarının, kendini asmak ve kayadan atlamak şeklinde meydana geldikleri anlaşılmıştır. Nasıl ve ne sebeple öldükleri tespit edilemeyen kişiler de, nedeni belirlenemeyen ölüm başlığı altında incelenmiştir.

Hüccetlere konu olan olayların sosyal olarak incelenmesi bağlamında, ölüm olaylarından sonra ele alınan ikinci başlık ise, yaralanma olaylarıdır. Onlar da kendi arasında kasten ve kazaen şeklinde ikiye ayrılmıştır. Kasten yaralanmalar, genellikle suçlunun kolaylıkla tespit edilebildiği ve mahkemenin yaralının ifadesine başvurarak suç unsuru teşkil eden olayın aydınlatılabildiği durumlardır. Bunun dışında, sayısı daha az olmakla birlikte, yaralanma olayının kasıt unsuru içermeksizin tamamen kazaen meydana geldiğinin ortaya çıkarılmasında keşifler önemli bir yer tutmuştur.

Toparlamak gerekirse, bu çalışma, XVII. yüzyıl Amasya'sında, üzücü yönleriyle de olsa, insanların gündelik hayatına dair belgelerle örnekler eşliğinde kesitler sunmaktadır. Genellikle gözden kaçan, ancak insanların toplumsal hayat içerisinde birbirleriyle olan ilişkilerinde önemli bir rol oynayan yaralama, cinayet, intihar ve kaza gibi hem adli hem de sosyal hayatla ilgili bir takım olayların değerlendirildiği bu çalışma, aynı zamanda XVII. yüzyıl insanının yaşamına dair bir kapı aralamaktadır. Bu bakımdan ele alınan keşif raporları, belirtilen yüzyıl boyunca Osmanlı döneminde, taşra hayatında ne tür olayların vuku bulduğunu göstermesi açısından önem taşımakta ve gündelik hayatı daha yakından tanıma fırsatını sunmaktadır. Bu yönüyle, elde edilen bulgular da, bu konuda yapılacak diğer çalışmalarla, XVII. yüzyıl Osmanlı taşra hayatının aydınlatılmasına da hizmet edecektir.

Kaynakça

1.Arşiv Belgeleri

Amasya Şer'iyye Sicilleri: 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206.

2. Kitap ve Makaleler

Acun, Fatma. "Muhteva Analizi Metodu ve Cumhuriyet Tarihi Araştırmalarında Kullanımı", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22:1 (2005): 27-50.

Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Akgündüz, Ahmet. *Şer'iyye Sicilleri, C. I-II,* İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1988-1989.

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri, C. I,* İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990.

Akgündüz, Ahmet. "İslam Hukukunun Osmanlı Devletinde Tatbiki: Şer'iye Mahkemeleri ve Şer'iyye Sicilleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 14 (2009): 13-48.

Akman, Mehmet. "Osmanlı Hukuku'nda Kasame", *Türkler, C.XIII*, ss.789-794. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Avcı, Mustafa. *Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar,* İstanbul: Gökkubbe Yayıncılık, 2004.

Aydın, M. Akif. *Türk Hukuk Tarihi,* İstanbul: Hars Yayıncılık, 2005.

Başol, Samettin, Çam, Mevlüt. "Keşif ve Tamir Belgelerinin Osman İktisat Tarihi Açısından Önemi (Konya Şer'iyye Sicillerinden Örneklerle)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi*, 27/Bahar (2010): 1-26.
Bayındır, Abdülaziz. "Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılaması", *Türkler, C.10*, ss. 69-82. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
Cin, Halil, Akgündüz, Ahmet. *Türk Hukuk Tarihi, C. I,* Konya: Kamu Hukuku Yayınları, 1989.
Çalışkan, İbrahim. "İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31 (1990): 367-397.
İnalcık, Halil. "Osmanlı Hukuku'na Giriş: Örfî-Sultanî Hukuk ve Fatih'in Kanunları", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13:2 (1958): 104-126.
İpşirli, Mehmet. "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri", ss.157-162, *Tarih ve Sosyoloji Semineri* (28-29 Mayıs 1990, İstanbul), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları:1991.
Özkaya, Yücel. *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
Özkaya, Yücel. "Mütesellim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XXXII*, ss. 203-204, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
Pakalın, Mehmet Zeki. "Hüccet", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.1*, ss. 865, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004.
Pamir, Aybars. "İslam ve Osmanlı Hukuku'nda Kasame Müessesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54:4 (2005): 343-359.
Taş, Hülya. "Osmanlı Kadı Mahkemesindeki "şühûdü'l-hâl" Nasıl Değerlendirilebilir?", *Bilig*, 44 (2008): 25-44.
Tok, Özen. "Kayseri Kadı Sicillerindeki Yaralanma ve Ölüm Vakalarıyla İlgili Keşif Raporları (1650-1660)", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22:1 (2007): 327-347.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı İlmiye Teşkilatı,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
Üçok, Coşkun, Mumcu, Ahmet. *Türk Hukuk Tarihi,* Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1982.